

1944 SÜRGÜNÜ SONRASI ÖZBEK TÜRKÇESİNDEN KIRIM TATAR TÜRKÇESİNE GEÇEN KELİMELER ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Niyaz KURTBİLAL**

Öz

18 Mayıs 1944'te vatanlarından topyekûn sürgün edilen Kırım Tatar Türklerinin büyük bir kısmı 1990'lı yıllara kadar Özbekistan topraklarında yaşamaya mecbur tutulmuştur. 1979 yılında Sovyet yönetimi, vatanlarına gruplar hâlinde dönmeye çalışan Kırım Tatarlarını durdurmak amacıyla Özbekistan'ın Kaşkaderya bölgesindeki iki kasabaya Kırım Tatarlarını yerleştirerek bu bölgeye özerklik statüsünün verilmesini bile tasarlamıştı. Fakat Kırım'a dönmek için mücadele eden Kırım Tatarları tarafından bu teklif kabul görmemiştir. Özbekistan'da yaşayan Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Taşkent, Semerkant, Kattakurgan, Bekabbat, Çırçık, Fergana, Namangan, Andican gibi şehirlerde ve çevrelerinde bulunmaktaydı. Günümüzde Kırım'da yaşayan Kırım Tatarlarının ekseriyeti yurtlarına ancak 1987'den sonra dönebilmiştir. Bu uzun süre zarfında kendileri gibi Türk ve Müslüman olan Özbeklerle bir arada yaşayan Kırım Tatarlarının Özbek ve genel olarak Orta Asya kültürünün etkisi altında kalmaları kaçınılmazdı. Bunun örneklerini günümüzde Kırım'da yaşayan Kırım Tatar halkının hayatında görmekteyiz. Bu çalışmamızda sürgünden yurtlarına dönebilen Kırım Tatarlarının yazılı kaynaklarına ve günlük konuşmalarına Özbekçe ve Özbekçe yolu ile girmiş alıntı kelimeler tespit edile-

Geliş Tarihi: 24.05.2018

Kabul Tarihi:04.03.2019

* Bu makale, VIII. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan '1944 Sürgünü Sonrası Kırım Tatar Türkçesine Özbekçeden Geçen Kelimeler Üzerine' (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 15-17 Ekim 2015/Çanakkale) başlıklı bildirinin düzenlenmiş şeklidir.

Makalenin Künyesi:

Kurtbilal, N. (2019). "1944 Sürgünü Sonrası Özbek Türkçesinden Kırım Tatar Türkçesine Geçen Kelimeler Üzerine Bir İnceleme". *Türk Dünyası*, 47, 195-228.

DOI Numarası/DOI Number: 10.24155/tdk.2019.103

** Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, qirimqoz@yahoo.ca

ORCID ID: 0000-0002-4142-5844

rek, onların etimolojik özellikleri üzerinde durulmuştur. Böylece, 1944-1990 yılları arasında Özbek Türkçesinin hâkim olduğu topraklarda, sürgün dönemi sonrasındaysa yeniden öz yurdunda, fakat artık Rus dilinin konuşulduğu bir ortamda yaşatılan Kırım Tatar Türkçesinin günümüz söz varlığı sorununa dikkat çekilmektedir. Araştırmada toplam 29 tane kelime örnek gösterilmiştir. Bu kelimelerden mantı, samsa, lağman, parvarda, nişalda, sumalâk, şırçay, çakki, zağara (nan), mastava gibi kelimeler yemek adları; cugara tahıl bitkilerinin adı; lağlı, çavgun, dastarhan, çorpanya (çarpanya), söri, ketmen (ketman), körpaça, çapan gibi kelimeler eşya adları; paxta, ğuzapaya, kurak kelimeleri pamukçuluk terimleri; haşar, çataq, tayyar, çarçamaq, hop, hay, maylı gibi kelimeler de değişik kavramlar ile ilgilidir.

Anahtar sözcükler: Kırım Tatarları, 1944 Sürgünü, Kırım Tatar Türkçesi, Özbek Türkçesi, alıntı kelimeler.

A Study on the Loanwords from Uzbek to Crimean Tatar Language After the Deportation of 1944

Abstract

A significant part of the Crimean Tatars were forced to reside on the territory of Uzbekistan since May 18, 1944 until the 1990s after the deportation en masse of Crimean Tatar people from their historic homeland. In 1979, the Soviet government had even designed to grant autonomy to the region by placing the Crimean Tatars in the two towns in Kashkaderian region of Uzbekistan, in order to stop the Crimean Tatars, who were trying to return to their homeland in groups. However, this offer was not accepted by the Crimean Tatars who fought to return to Crimea. The majority of the Crimean Tatars living in Uzbekistan were in and around cities such as Tashkent, Samarkand, Kattakurgan, Bekabbat, Chirchiq, Fergana, Namangan, Andijan. Today, the majority of Crimean Tatars living in Crimea have returned to their homelands only after 1987. Due to the long period of neighborhood with the Uzbek people, (they are also Turkic speaking Muslims), Crimean Tatars inevitably fell under the influence of Uzbek and Central Asian culture as a whole. Examples of this are seen in the life of the Crimean Tatar people living in Crimea today. In this paper we focused on the words entered into the vocabulary of Crimean Tatars through the Uzbek language and their etymological features, having analysed some written sources, as well as daily speech of the Crimean Tatars returned from the exile. Thus, the article draws attention on the question of the Crimean Tatar language present vocabulary, which survived with great efforts, in the environment with Uzbek language predominance, between 1944-1990'ies, and on returning from deportation, the Crimean Tatar people try to revive on their historical homeland, where currently Russian language prevails. A total of 29 words were shown in the research. These words are related to the different concepts.

Keywords: Crimean Tatars, Deportation of 1944, Crimean Tatar language, Uzbek language, loanwords.

Giriş

18 Mayıs 1944 topyekûn sürgünü döneminde Kırım yarımadasının yerli halkı - Kırım Tatarları - Orta Asya (özellikle Özbekistan), Urallar ve Sibirya'ya gönderilerek tam on iki yıl "özel iskân" rejimine tabi tutulmuşlardı. Sovyet belgelerinde yer alan resmî rakamlara göre bu dönemde 191014 Kırım Tatarı sürgüne gönderilmiştir. Bu insanlardan yaklaşık 150000 kişi Özbekistan'a sürülmüştür. Özbekistan'ın farklı bölgelerine, genellikle fabrika ve işletmelerin bulunduğu köy ve kasabalara yerleştirilen Kırım Tatarlarının çoğu kısa süre içerisinde ana dillerine yakın olan Özbek Türkçesini kullanmaya başlamıştır. Zamanla okul çağında olan Kırım Tatar çocukları okula alınmaya başlayınca, Kırım Tatarlarının yerleştirildiği bölgelerde mevcut okulların ekseriyeti Özbek millî okulları olduğundan Kırım Tatar çocuklarının birçoğu eğitimini Özbek Türkçesinde görmüştür. Dolayısıyla Kırımlıların evlerinde her ne kadar Kırım Tatar Türkçesi konuşulsa da eğitim sayesinde aralarında Özbekçeye hâkim olan bir kuşak yetişmekteydi. 28 Nisan 1956 yılında SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu Kanununun yayınlanmasıyla Kırım Tatarları kamp rejiminden serbest bırakılmıştır. Fakat söz konusu kanuna ek olarak yayınlanan başka bir belgede Kırım Tatarlarına Kırım'a dönüş hakkı verilmediği ayrıca belirtilmişti. Bu dönemde Kırım Tatarlarının birçoğu, Kırım'a girmelerine izin vermeyen Sovyet yönetimine inat, Kırım yarımadasına yerleşmeye teşebbüs etmiştir. Ne var ki, bu teşebbüs Sovyet yetkilileri tarafından çeşitli yollarla engellenmiştir. 1978 yılında Sovyetler Birliği'nde yaşayan yaklaşık 311000 Kırım Tatarından yalnız 9896 kişi Kırım'a dönmüştü, 282000'i hâlâ Özbekistan topraklarında yaşamaktaydı (Özcan, 2007: 316-317). 1979 yılında Sovyet yönetimi, vatanlarına gruplar hâlinde dönmeye çalışan Kırım Tatarlarını durdurmak amacıyla Özbekistan'ın Kaşkaderya bölgesindeki Mübarek ve Baharistan adlı iki kasabaya Kırım Tatarlarını yerleştirerek bu bölgeye özerklik statüsünün verilmesini bile tasarlamıştı (Özcan, 2007: 36). Fakat Kırım'a dönmek için mücadele eden Kırım Tatarları tarafından bu teklif kabul görmemiştir.

Günümüzde Kırım'da yaşayan Kırım Tatarlarının ekseriyeti yurtlarına ancak 1987'den sonra dönebilmiştir. Bu demek oluyor ki, 1944 Sürgünü nedeniyle Kırım Tatarlarının neredeyse üç kuşağı Özbekistan topraklarında yetişmiştir. Özbekistan'da yaşayan Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Taşkent, Semerkant, Kattakurgan, Bekabbat, Çırçık, Fergana, Namangan, Andican gibi şehirlerde ve çevrelerinde bulunmaktaydı. Bu insanlar kendi kültürlerine pek uzak olmayan Özbek Türklerinin genel hayat tarzını benimseyebilmiştir. Bunun örneklerini günümüzde Kırım'da yaşayan Kırım Tatar halkının hayatında görmekteyiz.

Çalışmamızda Kırım'da 1906 yılında yayınlanan Osman Zaatov'un *Kırımtatar Lehçesinin Büyük Rusça-Tatarca Sözlüğü*, 2008 yılında Seyran Useyinov tarafından hazırlanan *Kırım Tatarca - Rusça - Ukraynaca Sözlük*, 2010 yılında Şevket Asanov'un editörlüğünde yayınlanan *Rusça - Kırım Tatarca Sözlük*, 2011 yılında Romanya'da Saim Osman Karahan tarafından hazırlanan Kırım Tatarca-Türkçe-Romence üç ciltlik *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü* temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Özbek Türkçesinin Kırım Tatar Türkçesine Etkisi

Özbek Türkçesi Kırım Tatarlarının diline sürgünün ilk yıllarından itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Özbekistan'a sürülen Kırım Tatarlarının isimleri kimliklerine yazılırken birçok Kırım Tatarının adı Özbek dilinin ses özelliklerine göre yazılmıştır. Örneğin, Kırım Tatar Türkçesine Arapça ve Farsçadan geçen ve uzun /ā/ ile telaffuz edilen isimler Özbek Türkçesinin ses özelliklerine göre 'o', ince /e/ sesiyle telaffuz edilen isimler 'a' harfleriyle, ayrıca Türkçe kökenli isimlerde /a/ ünlüsü Özbek Türkçesinde (daha çok ilk hecede) dudaksillaşarak /â/ sesine dönüştüğü için bu isimler 'o' harfiyle yazılmıştır. Böylece, Kırım Tatarlarının *Aliye* [<Ar. عاليه], *Adil* [<Ar. عادل], *Talib* [<Ar. طالب] ve *Bektaş* gibi isimleri *Oliya* (Олия), *Odil* (Одил), *Tolib* (Талиб) ve *Bektosh* (Бектош) olarak, *Seit* [<Ar. سيد], *Veli* [<Ar. ولی], *Cebbar* ~ *Ceppar* [<Ar. جبار] gibi adları ise *Said* (Саид), *Vali* (Вали), *Jabbor* (Жаббор) şeklinde yazılmıştır. Bundan dolayı bu dönemden itibaren birçok Kırım Tatarının adı iki şekilde telaffuz edilmiştir. Resmî yerlerde bu isimler kimlikte yazıldığı gibi Özbek Türkçesinin ses kurallarına göre, güncel hayatta ve kendi aralarında ise Kırım Tatar Türkçesinin ses özelliklerine göre söylenmiştir. Benzer durum günümüzde Kırım'da yaşayan Kırım Tatarlarında da görülmektedir. Kimliklerde Özbek Türkçesinin ses özellikleriyle yazılmış isimler resmî yerlerde aynı kimlikte olduğu gibi kullanılmaktadır: [Macit(ov) Raşit], [Cabbar(ov) Server], [Absattar(ova) Safiye]. Fakat kendi aralarında bu isimler Kırım Tatar Türkçesinin ses kurallarına göre telaffuz edilmektedir: [Mecit(ov) Reşit], [Cebbar(ov) Server], [Absettar(ova) Safiye].

Kırım Tatarlarının uzun süre Özbekistan topraklarında kalmaları, Özbek Türkçesinden birçok alanda kelime alınmasına neden olmuştur. Bu kelimeler içinde belki en öndeki sırayı yemek isimleri almaktadır. Örneğin, Asya kıtasının birçok yöresinde bilinen *mantı*, *samsa*, *lağman* gibi yemekler artık günümüz Kırım Tatar millî mutfağında da yerini almıştır. 1990 yılında Bilal Mambet tarafından hazırlanmış *Qırımtatar Yemekleri* kitabında *mantı* ve *samsa* yemeklerinin tarifi bile verilmiştir (Mambet,

1990: 276, 262). 1944 yılından önce bu yemekler Kırım Tatarları tarafından bilinmemekteydi.

Özbek Türkçesinde *mantı* (манти) [mäntı] olarak kaydedilen ve genellikle ‘içine bol soğanlı kıyma konularak oldukça büyük bohçalar biçiminde dürülmüş hamur parçalarının özel tencerelerde buharda pişirilen bir yemek çeşidi’ diye izah edilen *mantı* yemeğini Kırım Tatarları esas itibarıyla Özbekistan topraklarında öğrenmiştir (Ma’rufov, 1981, I: 446). Useyinov’un sözlüğünde *mantı* kelimesine yer verilmiş ve açıklamasında buharda pişirilen bir yemek çeşidi olduğu belirtilmiştir (Useyinov, 2008: 555). Zaatov’un sözlüğünde *mantı* kelimesi bulunmamaktadır. Türkiye’de *mantı* adıyla tanınan ve ‘içine kıyma konularak bohçalar biçiminde dürülmüş küçük hamur parçalarıyla yapılan yemek’ olarak izah edilen bu yiyecek türü Kırım Tatarlarının millî mutfağında *mantı* adıyla değil *tataraş*, *tabaqaş*, *tabaqbörek* gibi isimleriyle bilinmektedir (TS, 2011: 1623; Useyinov, 2008: 555; Karahan, 2011, III: 300, 266). Günümüzde Romanya, Bulgaristan ve Türkiye sınırları içinde yaşayan Kırım Tatarları *mantı* kelimesini bu coğrafyaya yerleştikten sonra kullanmaya başlamıştır. Karahan’ın sözlüğünde madde başında *mantı* kelimesi yer almışsa da *kaşıkbörek*, *tabakbörek* maddelerine gönderme yapılmıştır (Karahan, 2011, II: 441). Günümüzde Türkiye’de yaşayan Kırım Tatarları mantı yemeği için hem *mantı*, hem *tabaqbörek* adını kullanmaktadırlar.¹ Romanya, Bulgaristan ve Türkiye’de yaşayan Kırım Tatarlarının mutfağında buharda pişirilen mantı yemeği yer almamaktadır. *Mantı* kelimesi Uygurcada مانتو [mantu] ~ Kırgızcada мантуу [mantuu] şeklinde kaydedilmiştir (Nacip, 1968: 698; Yudahin, 1985, II: 17). Kelimenin kökü Çince ‘buharda pişirilen ekme’ anlamını taşıyan [mántou] kelimesinden geldiği düşünülmektedir (ESTYa, 2003: 33). Osman Nedim Tuna “Osmanlıcada Moğolca Kelimeler” makalesinde *mantu* kelimesinin Çince kökenli olup Osmanlıcaya Moğol dili üzerinden geçtiğini belirtmektedir (Tuna, 1976: 300).

Özbek Türkçesinde *somsa* (сомса) [sâmsä] olarak geçen ve ‘açılmış hamurun arasına kıyma, bal kabak, patates vb. konularak bükülen, genellikle tandırda pişirilen bir çeşit börek’ diye izah edilen bu yemek günümüz Kırım Tatar Türkçesine *samsa* şeklinde girmiştir (Ma’rufov 1981, II: 68). Useyinov bu kelimeyi ‘kıyma konularak üçgen şeklinde pişirilen hamur işi’ olarak açıklamaktadır (Useyinov, 2008: 476). Zaatov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *samsa* kelimesi bulunmamaktadır. Bu kelime Kazakça ve Kırgızcada *samsa*, Türkmencede *somsa*, Uygurcada سامبوسا [sambusa], سامسا [samsa], Özbekçenin eski edebî dilinde *sombusa* şeklinde

1 Hasan Eren Anadolu ağızlarında *mantı* için *Tatar böreği*, *Su böreği* gibi isimlerin kullanıldığını belirtmektedir (Eren, 1999: 287).

kaydedilmiştir (Bektayev, 1995: 397; Abduldayev, 1969: 519; Baskakov, 1968: 584; Nacip, 1968: 501; Ma'rufov, 1981, II: 67). *Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*'nde سامسا [samsa] kelimesi 'fırında pişmiş etli küçük bir hamur işi' şeklinde açıklanmaktadır (Shaw, 1880: 120). Räsänen Çağatay Türkçesinde bu kelimenin *somsa* şeklinde geçtiğini kaydetmektedir (Räsänen, 1969: 427 b). Rahmatullayev *somsa* kelimesinin Farsçada 'diş' anlamında geçen [senn] ve 'öpücük, buse' anlamında kullanılan [buse] kelimelerinden oluştuğunu belirtmektedir. Bilgin Tacik dilinde *sambosa* ~ *sanbusa* şeklinde geçen bu kelimenin oluşum sürecini şu şekilde izah etmektedir: *senn* → *se* (>*a*) *nn* (>*m*) = *sam* → *sa* (>*o*) *m* = *som* + (*bo*)*sa* = *somsa* (Rahmatullayev, 2009, III: 217). Fars dilinde سنبوسه [senbuse] 'kızartılmış etli börek' anlamında, Arap dilinde سنبوسكة [senbusek] aynı anlamda kullanılmaktadır (Rubinçik, 1985, II: 59; Baranov, 1985: 377). *Türkçe Sözlük*'te *samsa* 'baklavaya benzeyen bir tür hamur tatlısı' şeklinde izah edilmektedir (TS, 2011: 2023).²

Özbek Türkçesinde *lag'mon* (лағмон) [lägmån] adıyla bilinen yemek Kırım Tatarlarının mutfağına 1944 Sürgünü sonrasında *lağman* [lağman] şeklinde girmiştir. *Lağman* genellikle 'hamuru çekilerek ya da uzun ve ince kesilerek hazırlanan, üzerine sos ilave edilerek yenilen özel bir yemek çeşididir' şeklinde izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, I: 429). Useyinov'un sözlüğünde bu kelime 'üzerine ince doğranmış, yağda kızartılmış et ve patatesli sos ilave edilmesiyle servis yapılan süzölmüş erişte' şeklinde anlatılmaktadır (Useyinov, 2008: 318). Zaatov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *lağman* kelimesi bulunmamaktadır. Dünyaya Uygur Türklerinin mutfağı sayesinde de tanınan bu yemeğin adı Uygur Türklerinde لهغمن [lägmæn], لهغمن [läñmæn], Kazak ve Kırgız Türklerinde лагман ~ лагман [lağman] şeklinde geçmektedir (Nacip, 1968: 690; Bektayev 1995: 310; Yudahin, 1985, II: 5). Dungan dilinde lönmân 'uzun erişte' anlamında kaydedilmiştir (Yanşansin, 2009: 146).

Kırım Tatarlarının Özbek mutfağından aldıkları yemeklerin yanında bazı tatlılar da bulunmaktadır. Bu tatlıların içinde en yaygını *parvarda* (парварда) [pärvårdä]'dir. Özbek Türkçesinde *parvarda* 'un ve jöle ile hazırlanan yerli tatlı çeşidi' şeklinde izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, I: 572). Orta Asya'nın birçok ülkesinde tanınan bu şeker Türkiye'de *Mevlana*

2 Günümüzde Kırım'da *samsa* hem tandırda hem fırında hazırlanmaktadır. 'Tandır samsası' ismiyle satılan samsalar özel tandırlarda pişirilmektedir. 1944 Sürgünü öncesinde Kırım Tatarlarında tandır kavramı her ne kadar bilinse de günümüz Kırım'ında kullanılan tandırlar şüphesiz Orta Asya kültürü etkisiyle yaygınlaşmıştır. Useyinov'un sözlüğünde tandır kelimesi 1. a) fırın türü; b) ocağın zemini; 2. Özbeklerde (çörek) ekmek pişirmek için topraktan yapılmış fırın; 3. Kırım'ın bozkır bölgesinde yaşayan Kırım Tatarlarında kullanılan topraktan yapılmış fırın; şeklinde, *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*'nde bu kelime 'tandır; üzerinde ateş yakılan yer, ocağın zemini' olarak izah edilmektedir (Useyinov, 2008: 546; Karahan, 2011, III: 283). Räsänen Kırım Tatarlarında kullanılan bu kelimeyi *tandır* şeklinde vermiştir (Räsänen, 1969: 459 b). Tandır kelimesi Arapça kökenlidir. Arapça تنور [tenür] 'ocak' anlamında geçmektedir (Baranov, 1985: 353, Rahmatullayev, 2003, II: 415).

şekeri adıyla bilinmektedir. Useyinov *parvarda* kelimesini ‘un ve toz şekerle hazırlanan şekerleme türünden bir tatlı’ olarak açıklamaktadır (Useyinov, 2008: 430). Zaatov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *parvarda* kelimesi bulunmamaktadır. *Parvarda* günümüz Kırım’ında olmazsa olmaz tatlılarından sayılarak hem çay, hem kahve ile ikram edilmektedir. Kelime Farsça kökenlidir. Fars dilinde (پروردہ) [parvarde] ‘1. terbiyeli, büyütülmüş, yetiştirilmiş; 2 şekerlenmiş (meyve ve yemiş için) anlamında, Tacik dilinde *parvarda* ‘1. 1. büyütülmüş, yetiştirilmiş, terbiyeli; 2. şekerlenmiş (meyve ve yemiş için); 3. turşular; tuzlamalar, salatalık turşusu; 4. üzüm aşısı. II. tatlı çeşidi’ anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, I: 292; Mirboboyev, 2006: 466, ayrıca bk. Rahmatullayev, 2009, III: 183).

Kırım’da Özbek tatlılarından ayrıca *nişalda* tatlısı bilinmektedir. Özbek Türkçesinde *nisholda* (нишолда) [nişaldä] olarak geçen bu tatlı çeşidi sözlükte ‘yumurta akının *yetmak*³ ile köpürtülmesi ve içine şerbetin ilave edilmesiyle yapılan köpüksü, koyu, beyaz bir tatlı çeşidi’ olarak izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 504). Useyinov *nişalda* kelimesini ‘şeker ve çöven ile yumurta akınının karıştırılmasıyla hazırlanan tatlı köpük’ şeklinde izah etmektedir (Useyinov, 2008: 395). Zaatov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *nişalda* kelimesi bulunmamaktadır. Özbekistan’da özellikle Ramazan ayında hazırlanan *nişalda* tatlısı Kırım’da Kırım Tatarlarının yoğun yaşadığı bazı bölgelerde, Özbekistan’da olduğu gibi Ramazan aylarında yapılmaktadır. Türkiye’de *köpük helva*⁴ adıyla bilinen bir tatlıya benzeyen *nişalda* Uygur Türkçesinde ve Kırgız Türkçesinin güney ağzında تشاللا ~ нишалла [nişalla] şeklinde kaydedilmiştir. (Nacip, 1968: 742; Yudahin, 1985, II: 57). Rahmatullayev kelimenin Farsça kökenli olduğunu belirtmektedir. Bilgin kelimenin etimolojisi hakkında ayrıntılı bilgi vermemekle beraber esas *nişollo* şeklinde geçen bu kelimedeki *-lo* seslerinin Özbekçede *-da* seslerine değiştiğini yazmaktadır (Rahmatullayev, 2009, III: 153). Tacik dilinde bu kelime нишалло ~ нишолло [nişallo ~ nişollo] şeklinde kaydedilmiştir (Mirboboyev, 2006: 418).

Özbekistan’da Nevruz bayramında taze buğday ve un ile yapılan nevrüz yemeği – *sumaläk* sürgünlük yıllarında, özellikle Özbek halkının çoğunlukta bulunduğu bölgelerde yaşayan Kırım Tatarları tarafından iyi bilinmektedir. Özbek Türkçesinde *sumalak* (сумалак) [sumäläk] olarak geçen bu kelime sözlükte ‘öğütülmüş buğday çimi ve ondan hazırlanmış lâpa kıvamında bir yemek (genelde bahar mevsiminde bir araya gelen

3 Karanfilgiller familyasına ait bir bitki çeşidi, *Acanthophyllum*.

4 Örneğin, Uşak ilinin yöresel tatlılarından olan *köpük helva* tatlısında şeker, su ve çöven otu suyu gibi malzemeler kullanılmaktadır. Türkiye’nin Mersin yöresinde hazırlanan *kerebiç* tatlısı da bu malzemeler ile hazırlanan beyaz köpük ile ikram edilmektedir.

hanımlar tarafından ortaklaşa pişirilmektedir)’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 84). Orta Asya’nın birçok yerinde tanınan *sumalâk*, bazı Kırım Tatarları için adeta sürgün döneminden kalan bir gelenek olarak, günümüz Kırım’ında, Kırım Tatarlarının yoğun yaşadığı bölgelerde hâlen yapılmaktadır. 1944 yılından önce Kırım Tatarlarında Nevruz bayramı döneminde *sumalâk* pişirme geleneği yoktu. Useyinov’un sözlüğünde *sumalâk* kelimesi ‘Nevruz bayramı zamanında çimlendirilmiş buğday tohumlarından hazırlanan bir yemek’ şeklinde izah edilmektedir (Useyinov 2008: 516). Zaatov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde bu yemeğin adı geçmemektedir.⁵ Kırgız Türkçesinin güney ağzında bu kelime *сүмөлөк ~ сүмөнөк* [*sümölök ~ sümönök*] şeklinde kaydedilmiştir (Yudahin, 1985, II: 173). Uygur Türkçesi ağzlarında *سۈملەك* [*sümilek*] ‘buğday lapası türü’ olarak, Tacik dilinde ise *сумалак ~ суманак* [*sumalak ~ sumanak*] ‘çimlendirilmiş buğday tohumu ve un ile pişirilmiş geleneksel tatlı, genellikle ilkbaharda yapılmaktadır’ şeklinde izah edilmektedir (Nacip 1968: 527; Mirboboyev, 2006: 571). Rahmatullayev *sumalak* kelimesinin Türkçe kökenli olduğunu belirtmektedir. Bilgine göre *sumalak* kelimesi Eski Türkçede ‘ıslatılmış buğday’ anlamında geçen *suma* sözcüğüne *-lak* küçültme ekinin ilave edilmesiyle oluşmuştur. Kelimenin oluşum süreci ‘*suma + -lak = sumalak*; *suma (>ä) la (>ä)k = sumäläk* şeklinde izah edilip ‘az miktarda ıslatılmış buğday’ anlamında geçtiği belirtilmiştir (Rahmatullayev, 2000, I: 306). *Divanü Lugati’t-Türk*’te *suma* ‘filizlenmiş buğday veya arpa’ anlamında geçmektedir (Ercilasun, 2015: 835).

Özbek Türklerinin çok eskiye dayanan ve oldukça zengin bir çeşitliliğe sahip olan yemek kültürü, bölgeden bölgeye farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla Özbek mutfağının Kırım Tatarlarına olan etkisi, Kırım Tatarlarının Özbekistan’da yaşadıkları bölgelere göre değişmektedir. Sürgün döneminde Özbekistan’ın Semerkant vilayetine bağlı Kattakurgan şehri ve bölgesinde yaşayan bazı Kırım Tatarlarının söz varlığında *şırçay*, *çakki* gibi kelimeler kaydedilmiştir.

Özbek Türkçesinde *şırçoy* (ширчой) [*şırçây*] şeklinde geçen bu kelime ‘miktara göre çay, tuz, tereyağı ve biber konarak pişirilmiş süt’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 417). 1944 Sürgünü öncesinde Kırım’da (özellikle bazı bölgelerde) hazırlanan bu tür çay *sütlü çay* adıyla bilinmekteydi.⁶ Kırım Tatarlarının konuşma diline sürgün döneminde giren *şırçay* sözcüğünün günümüz Kırım Tatar Türkçesinde

5 Kırım Tatar Türkçesinde *sumalaq* (ağzılarda *somalaq*) sözü bulunmaktadır. Useyinov’un sözlüğünde bu kelime şu şekilde izah edilmektedir: ‘1. benzeri, bu gibi. 2. birleşik kelimelerde ikinci kelime olarak kullanılmaktadır, bk. *sersem-sumalaq* ‘gelişmemiş, geri kalmış, sersem’ (Useyinov, 2008: 516, 496). *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*’nde *sumalak ~ sumalaq* kelimesi ‘yoksul, parasız, zügürt’ anlamında verilmiştir (Karahan, 2011, III: 177).

6 Bilal Mambet’in kitabında *sütlü çay*’ın tarifi verilmiştir (Mambet, 1990: 359).

yer alan *sütlü çay* için bir eş anlamlı kelime olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *şırçay* kelimesi bulunmamaktadır. Uygur Türkçesinde شىرچاي [şırçay] 'süt, yağ, tuz, biber ve küçük Hindistan cevizi ile tencerede pişirilmiş çay' şeklinde açıklanmaktadır (Nacip, 1968: 554). Farsçada شیر [şir] 'süt', شیرچای [şırçay] 'sütlü çay' anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, II: 123, 124).

Özbek Türkçesinde *chakka* (чакка) [çäkkä] kelimesi bir ağız kelimesi olarak *süzme yoğurt* anlamında kaydedilmiştir.⁷ Edebî Özbek Türkçesinde bu manada *suzma* kelimesi geçmektedir (Ma'rufov, 1981, II: 350, 82). Kırım'ın Sudak bölgesinde tespit edilen *çakki* kelimesi Kırım Tatar Türkçesinde bulunan *süzme yoğurt*, *süzme qatıq* kelimeleri için bir eş anlamlı sözcük olarak kullanılmaktadır. Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *çakki* kelimesi bulunmamaktadır. Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ma'rufov kelimenin Farsça kökenli olduğunu belirtmektedir (Ma'rufov, 1981, II: 350). Fars dilinde چکیدن [çekidən, çəkide] 'damlamak, damla damla akmak, sızmak, akıp gitmek', چکیده [çekide] 'damla damla akıp gitmiş, süzölmüş', چکه [çek(k)e, çək(k)e] '1. damla; 2. kar(ın) erimesi, buzun çözölməsi, kar suyu damlası; 3. akıp gitme' anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, I: 474, 473). Rahmatullayev'e göre kelime Türkçe kökenlidir. Bilgin *çakka* kelimesinin 'tavandan akan suv' anlamında geçtiğini belirterek bu kelimenin 'su damlasının çıkardığı ses' için kullanılan *çak* taklidi kelimesine -ä ekinin ilave edilmesi ve kelimenin kökünde bulunan /k/ ünsüzünün ikileşmesiyle oluştuğunu bildirmektedir: *çäk + ä = çäkä > çäkkä* (Rahmatullayev, 2000, I: 407). Ma'rufov'un sözlüğünde *chak* 'düşen su damlasının çıkardığı ses', *chakka* (II) 'erimış kar veya yağmurun çatıdan, tavandan akması sonucunda evin içine damlayan su, damla' şeklinde izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, II: 350).

Kırım Tatarlarının konuşma diline yansıyan Özbek Türkçesi, tabiatıyla Kırım Tatar edebiyatının diline de yansımıştır. Özbekçe kelimelere, özellikle Kırım Tatar halkının sürgün yıllarını anlatan eserlerde rastlanmaktadır. Ayder Osman'ın "Añlağan Adamlar" hikâyesinde Özbek Türklerinin meşhur *mastava* (мастава) [mästävä] yemeğinin adı geçmektedir: "Gülşen, tünevinki mastavanı qızdır." (Osman, 1986: 78). Orta Asya'nın birçok ülkesinde tanınan *mastava* Özbek Türkçesinde 'pirinç, et ve sebzelerle hazırlanan bir çeşit sulu yemek (genellikle içine yoğurt ilave edilerek içilir)' şeklinde izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, I:

7 Özbek Türkçesinde *chakka* kelimesinin ayrıca 'I. şakak; II. damla; ve III. kenar;' gibi anlamları vardır (Ma'rufov, 1981, II: 350).

450). Useyinov'un sözlüğünde *mastava* '(ince doğranmış et ve yoğurtlu sosun ilave edilmesiyle hazırlanan) pirinç çorbası' şeklinde açıklanmaktadır (Useyinov, 2008: 339). Zaatov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *mastava* kelimesi bulunmamaktadır. Kırgız Türkçesinin güney ağzında bu kelime aynı anlamda *мастава* [məstəvə], Tacik dilinde ise *мастоба ~ мостоба* [mastoba ~ mostoba] şeklinde kaydedilmiştir (Yudahin, 1985, II: 20; Mirboboyev, 2006: 345, 363). Kelime Farsça kökenlidir. Rahmatullayev'e göre *mastava* sözcüğü Farsçada 'yoğurt' anlamında geçen *most* ile 'su' anlamında geçen *ob* kelimelerinin birleşmesiyle ve bu birleşik kelimenin sonuna *-a* ekinin ilave edilmesiyle oluşmuştur. Bilgin bu kelimenin Özbek Türkçesine geçme sürecini şu şekilde izah etmektedir: *mostoba = mo(>a)sto(>a)b(>v)a = mastava* (Rahmatullayev, 2009, III: 133). Fars dilinde *ماست* [mast] 'yoğurt, kefir', *آب* [ab] 'su'; *به ماست* [mastaba] 'küçük top şeklinde kurutulmuş yoğurt' anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, II: 440; I: 31).

Kırım Tatarlarının sürgün hikâyelerinde sık geçen kelimelerden biri de *cugara ~ cugarı* sözcüğüdür. Buğdaygiller ailesine ait olan bu bitki sürgün döneminin ilk yıllarında temel gıda olarak tüketilmekteydi. O dönemde yaşayan Kırım Tatarları *cugara*'dan lapa pişirip, unundan ekmek yapıp yediklerini hâlâ hatırlamaktadırlar. Edebiyat eserlerinde de bu kelimeye sık rastlanmaktadır. İdris Asanin *Yaslı Qatarlar* eserinde *cugara* kelimesini şu şekilde kullanmaktadır: "*Er kes alına köre arpa, kürpe, süzülgen tuzlu qatıq, daa cugara degen bir şeyler de alğanlar bar edi.*" (Asanin, 2005: 50). Ablaziz Veli *Sürgünlük Hatıraları* eserinde *cugara* kelimesini "aq boğday" şeklinde izah etmektedir: "*Cuda⁸, zerdali qurusi, arpa ya da aq boğday (cugara), tarı pitesi... Onıñ için de musafirlikke barmağa seve edim.*" (Miroşniçenko, 2006: 667). 1920 yılında Sudak bölgesinin Tokluk köyünde dünyaya gelen Şasne Abdurahman sürgün döneminde geçirdiği zorlukları anlatırken *cugara*'nın fiyatını bile hatırlamaktadır: "*10 yıl NKVD'ye⁹ qol qoydıq... Üstümüzdeki urbalarımızı satıp aşayıp...(öyle sağ qaldıq). Yüz otuz gümüş cugari, yüz otuz gümüş tarı... cugarı - siz onu bilmezsiñiz..., boğday - yüz elli gümüş... Üstümüzdeki urbalarımızı satıp...(yaşadıq)...*"¹⁰

8 Burada iğde kastedilmiş olmalı, Useyinov'un sözlüğünde iğde kelimesi '*cigda, cida, Kâbe terek*', Karahan'ın sözlüğünde '*iğde*' şeklinde kaydedilmiştir (Useyinov, 2008: 737, 738; Karahan 2011, II: 145). Özbek Türkçesinde bu kelime '*jiyda*' [ciyda] olarak geçmektedir (Ma'rufov, 1981, I: 278).

9 NKVD (Narodnıy Komissariat Vnutrennih Del) - İçişleri Halk Komiserliği.

10 Şasne Abdurahman (1920-2017) ninenin bu konuşması 2010 yılında Kırım Tatar Televizyonu ATR tarafından Koz köyü hakkında "Qırım seyaatları" belgesel filminde yayınlanmıştır. Belgeselin sunucusu ve müellifi: Abduveliyeva Tamila, yönetmeni: Melnikov Vladlen, baş editör: Memetov Şevket, operatörler: Veli Riza, Osmanova Fatima.

Özbek Türkçesinde *jo'xori* (жўхори) [coxâri] ‘(koçanlı mısır ve başaklı Hokand darısı gibi) bir grup yıllık tahıl bitkilerinin genel adı ve onların tohumları’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 293). Useyinov *cugara* sözcüğünü Rus ve Ukrayna dillerine ‘sorgum’¹¹ kelimesiyle tercüme etmektedir (Useyinov, 2008: 741). Zaatov ve Karahan’ın sözlüklerinde *cugara* kelimesi bulunmamaktadır. Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Räsänen Ramstedt’in *Kalmukça Sözlüğü*’ne gönderme yaparak Kalmukçada *džügür* kelimesinin ‘bir hububat türü (gaolyan)’ anlamında kullanıldığını belirtmektedir, bununla birlikte Orta Türkçede ‘darı’ anlamında geçen *jögür*, *ögür* ve ‘Türkmenlerin yediği, darıya benzeyen kırmızı meyveli bir bitki’ şeklinde izah edilen *jügür-gün* kelimelerini sözlükte aynı madde içinde örnek olarak vermektedir. Räsänen’e göre Osmanlıcada *çökäri* ‘Buhara darısı taneleri (Holcus)’ anlamında kullanılmıştır (Räsänen, 1969: 117 b). *Divanü Lugati’t Türk*’te *yügür* ‘akdarı’ (*Panicum miliaceum*), *ügür* ‘Türkler arasında akdarı’, *yügürgün* ‘akdarı gibi taneleri olan, taneleri kırmızı bir bitki’ anlamında kaydedilmiştir (Ercilasun, 2015: 992, 931). Moğolca *жугар* [jugar] ‘yemlik sorgum’ anlamında geçmektedir (Pürbeyev, 2001: 57). Seydakmatov *жүгөрү* [cügörü] sözcüğünü Türkçe kökenli bir kelime olarak incelemektedir. Bilgine göre bu kelime ‘buğday vb. gibi sert taneleri döverek kabuğundan ayırmak’ anlamında geçen *tög-* fiiline *-ır* ekinin ilave edilmesiyle ve *tög-* fiilinin başındaki /t/ sesinin /y/ sesine değişmesiyle oluşmuştur (Seydakmatov, 1988: 107). Kırgız Türkçesinin kuzey ağzında *жүгөрү* [cügörü] ‘mısır’, güney ağzında ise ‘sorgum’ anlamında kaydedilmiştir (Yudahin, 1985, I: 272). Kazak Türkçesinde *жүгери* [jügeri], Özbek Türkçesinde *makkajo'xori*, Tacik dilinde *чворимакка* [cuvorimakka] ‘mısır’ anlamında geçmektedir (Bektayev, 1995: 211; Ma’rufov, 1981, I: 443; Kalontarov, 2008: 304).

Şakir Selim “Sağ Ol, Özbek!” şiirinde *zağara* kelimesini kullanmaktadır: “*Sağ ol, bar ol deymen saña, ey, özbek! / Küneşli yurtuñda sağ qaldı canım. / Aqlımda, - qıt edi bir parça ötmek, -/ Ağzıñdan üzip bergen zağara nanıñ...*” (Selim, 2006: 57). *Büyük Özbekçe Açıklamalı Sözlük*’te *zog’ora* (зоғора) [zâğâra] kelimesi ‘mısır veya akdarı unundan yapılan ekme’ şeklinde izah edilmekte ve *zog’ora* ~ *zog’ora non* (зоғора нон) [zâğâra nân] kavramlarının eşit anlamda kullanıldığı belirtilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 310). Şakir Selim *zağara nan*¹² ifadesini dipnotta ‘mısır kepeğinden

11 Türkiye Türkçesinde *sorgum* (Lat. *sorghum*) olarak geçen bu bitkinin bazı türleri *Hint darısı*, *süpürge darısı*, *akdarı*, *ciğil darısı* adlarıyla bilinmektedir (Gültek, 2004:1593; TS. 2011: 1102, 2182; Baytop, 2007: 85).

12 Farsça kökenli olan *nan* kelimesi Osmanlıcada olduğu gibi yaşayan lehçelerimizin bazılarında kullanılmaktadır. Useyinov’un sözlüğünde *nan* kelimesinin Kırım Tatar ağzlarında ekme anlamında kullanıldığı belirtilmektedir (Useyinov, 2008: 382). *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*’nde *nan* kelimesi bulunmamaktadır. Özbek Türkçesinde *non* ‘hamurdan hazırlanıp tandırda veya fırında pişirilen yiyecek’ şeklinde açıklanmaktadır

yapılmış ekmek' olarak açıklamaktadır (Selim, 2006: 57). Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *zağara* kelimesi bulunmamaktadır. Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Yudahin'in sözlüğünde Kırgız Türkçesinde geçen *загара* [zağara] (~ *загра* [zağra] ~ *загыра* [zağıra]) kelimesi İran dillerinden olup '1. mısır unu veya mısır ya da darı ile buğday karışımından elde edilen un', 2. (tam olarak *загара нан* [zağara nan]) mısır ekmeği veya mısır ya da darı ile buğday unu karışımından yapılmış ekmek' şeklinde izah edilmektedir (Yudahin, 1985, I: 286). Tacik dilinde *загора* [zağora] 'mısır ekmeği', Fars dilinde زغاره [zəğare] ~ زغاره [jəğare] 'darı ekmeği' manasında kullanılmaktadır (Kalontarov, 2008: 121; Rubinçı, k 1985, I: 762, 780). Räsänen *zayara* sözcüğünü Sartça bir kelime olarak 'mısırla darı unu ve bu undan pişirilmiş ekmek' şeklinde izah etmiş ve *çökəri* (bk. *cugara* ~ *cugarı*) sözcüğü ile aynı madde içinde incelemiştir (Räsänen, 1969: 117 b).

Yemek adları ile birlikte Özbek mutfağından Kırım Tatarlarının söz varlığına bazı eşya adları da geçmiştir. Özbekistan'ın Kattakurgan şehri ve bölgesinde yaşayan bazı Kırım Tatarlarının söz varlığında *lağlı* [lağlı] kelimesi kaydedilmiştir. 'Emaye yuvarlak tepsi' için kullanılan bu kelime edebî Özbek Türkçesinde yer almamaktadır. *Büyük Özbekçe Açıklamalı Sözlük*'te bu kelime *la'li* (лаъли) [la'li] şeklinde bir ağız kelimesi olarak verilmekte ve Özbekçede tepsi anlamında geçen *patnis* kelimesiyle izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, I: 429). Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *lağlı* kelimesi bulunmamaktadır. Kelime Arapça kökenlidir. Rahmatullayev *la'li* kelimesinin Arapçada '1. parlak kırmızı renkte, billurlaşmış, saydam bir alüminyum oksidi olan değerli bir taş; 2. kırmızı renkte olan' anlamında geçen لعل [la'l] sözcüğüne -ī ekinin ilave edilmesiyle oluştuğunu belirtmektedir. Bilgine göre bu ürün genellikle kırmızı renktedir (Rahmatullayev, 2003, II: 209; ayrıca bk. Baranov, 1985: 723). Ma'rufov bu kelimenin Arapça kökenli olup Özbekçeye Farsça-Tacikçeden alındığını belirtmektedir (Ma'rufov, 1981, I: 429). Tacik dilinde *лаъли* [la'liy] 'tepsi' anlamında geçmektedir (Kalontarov, 2008: 157).

Sürgün döneminde Özbek Türkçesinin etkisiyle 1944 yılına kadar Kırım Tatarlarının söz varlığında kullanılan bazı kelimelerin farklı anlam kazandığı tespit edilmiştir. Örneğin, Farsçadan alınan *piyala*, *piyale*¹³

(Ma'rufov, 1981, I: 510). Fars dilinde نان [nan], Tacik dilinde [non] 'ekmek' manasında kullanılmaktadır (Rubinçık, 1985, II: 622; Kalontarov 2008: 194).

13 Farsça پیاله [piyāle] 'kâse, tas, kupa bardak, kadeh, bardak, fincan, sapsız küçük bir içecek kabı' manasında, Osmanlı Türkçesinde ise [piyāle] '1. şarap bardağı, kadeh; 2. sevgili, yâr;' anlamında kaydedilmiştir (Rubinçık, 1985, I: 320; Parlatur, 2009: 1369).

kelimesi 1944 Sürgünü dönemine kadar Kırım Tatarlarının söz varlığında ‘şişe, şarap sürahisi’ manasında kullanılmıştır (Räsänen, 1969: 385 a). *Codex Cumanicus*’ta *piyala* ‘bardak, kadeh’, Kırım Tatar Türkçesinin bazı ağızlarında ise ‘ayna’ anlamında kaydedilmiştir (Argunşah, 2015: 541; Useyinov, 2008: 442; Karahan, 2011, III: 62; Evirgen, 2017: 302).¹⁴ Özbek Türkçesinde *piyola* (пийола) [piyâlâ] kelimesi birçok Orta Asya ülkesinde olduğu gibi ‘aşağıdan yukarıya doğru genişleyen, kâseden küçük bir kap (genellikle çay içmek için kullanılmaktadır)’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 585). Özbekistan’da çayı *piyala* ile içmeyi alışkanlık edinen Kırım Tatarları günümüzde bu sözcüğü aynı Özbek Türkleri gibi genellikle ‘çay içmek için kap’ anlamında kullanılmaktadırlar (Useyinov, 2008: 442).¹⁵ Şakir Selim “Sağ Ol, Özbek!” şiirinde *piyala* (~ *piala*) sözcüğünü kullanarak onun Özbek millî mutfağının ayrılmaz bir parçası olduğunu okuruna âdeta hatırlatmaktadır: “Azırdır edi daim pialañ, çayıñ, -, / Musafirçenlikte sendayın halq yoq./ Qavalımız kibi dertlidir nayıñ, / Tarihta eziyetler çektiiñ sen de çoq.” (Selim, 2006: 57).¹⁶

Kırım Tatar Türkçesinde anlamı genişlemiş bir başka sözcük Farsça kökenli *kâse* kelimesidir. Fars dilinde کاسه [kâse] ‘tas, çanak, kâse’ anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, II: 295). Klasik edebiyatımızda sık rastlanan *kâse*¹⁷ kelimesi ‘genellikle içine sulu şeyler konulan kap, derince küçük çanak’ anlamında kullanılmaktadır. Karahan’ın sözlüğünde bu kelime ‘*kâse, kyase*’, Useyinov’un sözlüğünde ‘*kasa, kese*’ şeklinde geçmektedir (Karahan 2011, II: 226; Useyinov, 2008: 220). Özbek Türkçesinde *kosa* (коса) [kâsä] olarak kullanılan bu kelime ‘piyaleden büyükçe, esas sıvı ve sulu yemek koymak için kullanılan kap’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 399). Günümüzde Kırım’da yaşayan Kırım Tatarları tarafından bu kelime *kasa* (~ *kese*) şeklinde telaffuz edilip aynı Özbekistan’da olduğu gibi genellikle ‘çorba veya sulu yemekleri koymaya yarar derince kap’ anlamında kullanılmaktadır. 1944 yılına kadar Kırım Tatarları çorba veya sulu yemekler için esas ‘*çanaq*’ adı verdikleri

14 Karay Türkçesinde *piyala* ‘cam’ anlamında geçmektedir (Gülsevin, 2016: 468).

15 1944 yılına kadar genellikle siyah çay için Kırım Tatarları çaylarını *piyala* ile değil çay fincanı veya Azerbaycan’da olduğu gibi, altında tabağı ile sunulan büyük çay bardağı ile içmekteydiler. Onlar bu çayı aynı Anadolu’da demlendiği gibi hazırlardı. Günümüz Kırım’ında Kırım Tatarlarının evlerinde çay merasimi daha çok Özbek Türklerinde olduğu gibi yapılmaktadır. Özbekistan’da genellikle yeşil çay içilmektedir. Bu yüzden olmalı ki günümüzde Kırım’da yaşayan Kırım Tatarları arasında yeşil çay oldukça yaygındır. Bu çay aynı Özbekistan’da demlendiği gibi porselen çaydanlıklarda demlenmekte ve parvarda, şekerleme, kurabiye gibi değişik tatlılarla ikram edilmektedir. Böylece Romanya, Bulgaristan ve Türkiye sınırları içinde yaşayan Kırım Tatarları ve günümüz Kırım’ında yaşayan Kırım Tatarlarında olan çay merasimi farklılık göstermektedir.

16 Şakir Selim *nay* kelimesini dipnotta ‘Özbeklerin kavalı’ olarak izah etmektedir (Selim, 2006: 57). *Nay* kelimesi Farsça kökenlidir. Farsçada نای [nay] ‘1. kamış; 2. kaval, flüt biçiminde üflemeli bir çalgı;’ anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, II: 626).

17 “Dilberâ serden geçeyüm yoluna baş üstüne. Ver hakikat kâsesinden içeyüm baş üstüne. Sana minnetüm budur kim gel konuşmaya yâd ile. Her ne denli cev edersen çekeyüm baş üstüne.”, Şâhi (Ö.1124/1712), bk. 290, Cemal Kurnaz ve diğerleri (1999), *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım)*, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, C.13, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

kabı kullanmışlardır. Böylece, sürgünden önce daha çok kitabî dilde bilinen *kasa* (*kâse* ~ *kyase* ~ *kese*) kelimesi sürgün döneminden itibaren Kırım Tatarları tarafından günlük hayatta kullanılmaya başlamıştır.

Kırım Tatar Türkçesinde *köy*, *avul* ~ *avıl*, *sala*¹⁸ gibi kelimeler ‘köy’ manasında kaydedilmiştir (Zaatov, 1906: 88; Useyinov 2008: 244, 24, 473; Asanov 2010: 332; Karahan, 2011, II: 365, III: 999). 1944 Sürgünü sonrasında Kırım Tatar edebî eserlerinde Orta Asya ve özellikle Özbekistan’daki köyler için *qışlaq* kelimesi kullanılmaya başlamıştır. Örneğin, İdris Asanın’ın *Yaslı Qatarlar* ve Zakir Qurtnezir’in *Vatan Yolu Otaymadı* eserlerinde *qışlaq* ‘köy’ anlamında kullanılmıştır: “*Merkez qışlaqnen kolhozniñ diger qışlaqlarniñ arasında eñ yaqın mesafe üç-dört çaqırım.*” (Asanın, 2005: 35). “*Meşan qışlağına bizlernen beraber kelgen Memet qartbabaniñ dört can qorantası bir qalmay, âlemden köz yumdılar.*” (Qurtnezir, 2014: 7). Özbek Türkçesinde *qishloq* (қишлоқ) [qışlâq] şeklinde geçen bu kelime ‘ahalisi çoğunlukla tarım işleri ile meşgul olan bir yerleşim birimi’ anlamında geçmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 589). Yaşayan lehçelerimize bakıldığında ‘köy’ anlamında Uygur Türkçesinde ئاۋۇل [avul], قشلاق [qışlaq], Kırgız Türkçesinde айыл [ayıl], кыштак [qıştaq], кышлак [qışlaq], кыштоо [qıştoo], Kazak Türkçesinde ауыл [awıl], қыстақ [qıştaq] gibi kelimeler kullanılmaktadır (Nacip, 1968: 56, 629; Yudahin, 1985, I: 36, 501; Bektayev, 1995: 66, 309). Özbek Türkçesinde kullanılan *ovul* kelimesi ‘göçebe hayvan yetiştiricilerinin yerleştiği yer, köy’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 519). *Divanü Lugati’i Türk*’te *kışlag* ‘kışlak, kışlık yer’ şeklinde izah edilmektedir (Ercilasun, 2015: 716). *Kış* isim köküne *la-* ekinin getirilmesiyle oluşan *kışla-* fiili *Codex Cumanicus*’ta ‘kış mevsimini geçirmek, kışlamak’, *kış kışla-* ‘kış mevsimini geçirmek, kışı yaşamak’ anlamında kaydedilmiştir (Argunşah, 2015: 740). Kırım Tatarlarında *qışlanuv* (*kyşla-näv*) kelimesi kullanılmaktadır (Räsänen, 1969: 268 a). Kırım Tatar Türkçesinde *qışla* ~ *qışlama* ~ *qışlav* sözcükleri 1. ‘göçebe topluluklarının yaylalardan inip kışı geçirmek için konakladıkları yer; ve 2. hayvan sürülerinin kışlık barınağı’ anlamında geçmektedir (Zaatov, 1906: 34; Useyinov 2008: 317; Asanov, 2010: 127). Karahan’ın sözlüğünde aynı anlamda *qışla* ~ *qışlaq* kelimeleri kaydedilmiştir (Karahan, 2011, II: 297).¹⁹ Özbek Türkçesinde olduğu gibi bazı Türk lehçelerinde *qışlag* kelimesinin anlamı zamanla genişleyerek

18 *Köy* kelimesi Farsça kökenlidir. Farsçada کوی [kūy] ‘1. semt, mahalle; 2. küçük sokak, sapa yol, çıkmaz sokak’ anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, II: 374). *Avul* ~ *avıl* kelimesi *Eski Türkçe Sözlük*’te ve *Divanü Lugati’i Türk*’te *ayıl* ~ *agıl* şeklinde ‘evcil hayvanların barındığı, çit veya duvarla çevrili yer, ağıl’ anlamında verilmiştir (Nadelayev 1969: 18; Ercilasun, 2015: 542). *Sala* kelimesi Moğolca kökenlidir (Seydakmatov, 1988: 201; ayrıca bk. Jankowski, Henryk (1995) “Sala in Crimean Habitation Places”, *Studia Turcologica Cracoviensia*, I, 15-21). Moğolcada *salaa* [salaa] ‘bir şeyin ayrıldığı bölümlerden her biri, dal, kol’ anlamında geçmektedir (Kruçkin, 2006: 779).

19 Türk lehçelerinde -ğ ekinin -q, -ø, -v gibi eklerle dönüşmesi karakteristiktir (+*la-g*: ~ +*la-q* ~ +*la-ø* ~ +*la-v*).

idari bir anlam kazanmıştır. Rahmatullayev *qishloq* [qışloq] kelimesinin oluşum sürecini (*qış* + *-la* = *qışla-*) + *ġ* = *qışlaġ* > *qışlaq* > *qışlāq* şeklinde izah etmektedir (Rahmatullayev, 2000, I: 555-556). Örneklerden anlaşıldığı üzere 1944 Sürgünü sonrasında Özbek Türkçesinin etkisiyle *qışlaq* sözcüğü Kırım Tatarlarının diline yeni kelime olarak ‘köy, Özbek köyü’ anlamıyla girmiştir.

1944 Sürgünü sonrasında Kırım Tatar Türkçesine giren kelimelerden biri de *çavgun* sözcüğü olmuştur. Bu kelime Yunus Qandım’ın 1996 yılında kaleme aldığı “Bu Ne Al?” şiirinde geçmektedir: “*Dün külgen terekler yas tuta bugün, / Semada yıldızlar gizlene menden. / Küyesin qızğana ocaqta çavgun, / Cübbeler çullana kin ve etneden.*” (Qandım, 2001: 132).

Özbek Türkçesinde *chovgun* (човгун) [çâvgun] olarak geçen bu kelime ‘ocakta çay kaynatmak için kullanılan kap, çaydanlık, güğüm’ veya bir ağız kelimesi olarak ‘çay için su kaynatmaya yarayan demir sürahi’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 376; Borovkov, 1959: 526). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *çavgun* sözcüğü bulunmamaktadır. Yunus Qandım *çavgun* kelimesini dipnotta ‘Özbeklerin ocakta su kaynatmak için kullandıkları özel çaydanlık’ şeklinde açıklamaktadır. *Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*’nde چوگون [châu-gun] olarak kaydedilen bu kelime ‘çaydanlık (içinde su ısıtılabilir) su kabı için de kullanılır’ şeklinde izah edilmektedir (Shaw, 1880: 97). Uygur Türkçesinde چوگون [çögün] kelimesi ‘font (bakır) ibrik; font (bakır) çaydanlık’ şeklinde açıklanmaktadır (Nacip, 1968: 394). Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Anadolu’da *cugun* ~ *cukun* ‘büyük çaydanlık’, *çüven* hem ‘büyük çaydanlık’, hem de ‘tunçtan yapılan ve dibi yuvarlak tencere’ anlamında kaydedilmiştir (Tietze, 2002: 454, 542). Tietze bu kelimelerin kökü ve yayılışı için Doerfer’in bir çalışmasına gönderme yapmaktadır. Doerfer söz konusu çalışmasında چوین (çöyan) kelimesinin eski şeklini *çodîn* olarak göstermektedir (Doyerfer, 1967: 124). Eski Türkçe Sözlük’te *çodîn* ‘bakır’, *Divanü Lugati’t Türk*’te *çodın* ‘tunç’, *Codex Cumanicus*’ta *çoyun* ‘bronz’ anlamında kaydedilmiştir (Nadelayev, 1969: 151; Ercilasun, 2015: 626; Argunşah, 2015: 686). Räsänen farklı Türk lehçelerinde ‘demir çömlek’ anlamında geçen [çögün] ve ‘dökme demir’ anlamında kullanılan [çöyün] kelimelerini eserinde fonetik varyantlarıyla birlikte aynı madde içinde göstermiştir. Örnekler arasında [çojyon ~ çöjgön ~ çöjgün ~ çojun ~ çojyn ~ cojun ~ cojyn ~ šojun ~ sojyn ~ šöjün ~ çöjün ~ çujyn ~ çöjən ~ çugun ~ çugon ~ çuyun] gibi kelimeler yer almaktadır. Bu eserde Kırım Tatarlarında ‘dökme demir’ anlamında geçen *çojun* (*çoyun*) kelimesine de yer verilmiştir (Räsänen, 1969: 113 b). Zaatov’un ve Useyinov’un sözlüklerinde aynı kelime чойун [çoyun],

Karahan'ın sözlüğünde *çöyün*, *şöyün* şekilleriyle kaydedilmiştir (Zaatov, 1906: 115; Useyinov, 2008: 714; Karahan 2011, I: 493, III: 259). 'Font, dökme demir' anlamında Özbek Türklerinde *cho'yan*, Uygur ve Kırgız Türklerinde *چويۇن ~ чоюн* [çoyun], Kazak Türklerinde *шойын* [şoyın] kelimeleri kaydedilmiştir (Ma'rufov, 1981, II: 388; Nacip, 1968: 397; Yudahin, 1985, II: 370; Bektayev, 1995: 485). Karaylarda *чойун ~ цойун ~ чуйун ~ чүйүн* [çoyun ~ tsoyun ~ çuyun ~ çüyün] hem 'dökme demir' hem 'çömlek, kap, tencere' manasında kullanılmaktadır (Baskakov, 1974: 630). Teleütlerin dilinde *чөү* [çöy] 'dökme demir, font', *чөүгөн* [çöygön] ise 'çaydanlık' anlamında kaydedilmiştir (Rümina-Sırkaşeva, 1995: 101). Räsänen kelimenin Çince kökenli iki sözcükten oluştuğunu belirtmektedir. Bilgine göre [çoj] Çince 'dökme demir', 'şekillendirme (sıcak demirin şekillendirilmesi)' anlamında geçen [tsü, tsu] sözcüğünden, kelimenin ikici kısmı ise 'çelik', 'sert' anlamında geçen [kâng, kong, kang] kelimesinden oluşmaktadır (Räsänen, 1969: 113 b). Doerfer'in çalışmasında *čodîn* kelimesi hem Çince 'dökülmüş parça' anlamında geçen ve [jud'ian] şeklinde telaffuz edilen [zhùjiàn] kelimesiyle, hem de Farsçadaki [čâudan] sözcüğüyle karşılaştırılmaktadır. Söz konusu çalışmada *čodîn* kelimesinin oluşum süreci ile ilgili kesin görüş ifade edilmemiştir (Doerfer, 1967: 127). Baskakov [çojun] kelimesini Türkçede Çince alıntı bir kelime olarak incelemektedir (Baskakov, 1988: 4). *Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde hem 'dökme demir', hem 'döküm tencere' anlamında kullanılan *чугун* [çugun] kelimesinin Türkçeden bir alıntı olduğu belirtilmiştir (Vasmer, 1987, IV: 377).

Özbek Türkçesinde *dasturxon* (дастурхон) [dästurxân] olarak geçen ve '1. ortaya serilip üstüne yemek konulan özel kumaş, sofrâ örtüsü; 2. ortaya serilerek yemek üzere hazırlanmış böyle bir örtü, yer sofrası, kurulmuş sofrâ' şeklinde izah edilen örtü günümüz Kırım Tatar Türkçesine *dastarhan* adıyla girmiştir (Ma'rufov, 1981, I: 214). Bu kelime Kırım Tatar Türkçesinde '*sofrâ bezi, sofrâ örtüsü*' olarak geçen sözcükler için bir eş anlamlı kelime olarak kullanılmaktadır. Birinci Kırım Tatar millî televizyon kanalı ATR'de bir yemek programı "Dastarhan" adıyla yayınlanmaktadır. *Dastarhan* kelimesine bazı edebiyat eserlerinde de rastlanmaktadır. Örneğin, İdris Asanin'in eserinde bu kelime şu şekilde geçmektedir: "*Qadınlar kenar bir köşede dastarhan başında oturğan soñ eki çaynık çay, bir-qaç bazar pitesi buyurdılar.*" (Asanin, 2005: 48). Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *dastarhan* kelimesi bulunmamaktadır. *Codex Cumanicus*'ta 'örtü, masa örtüsü' anlamında Farsça kökenli *tastar* kelimesi kaydedilmiştir (Argunşah, 2015: 567). Kumanların *tastar* kelimesini 'masa örtüsü' için kullandıklarını Räsänen de belirtmektedir (Räsänen, 1969: 133 b). Dobruca Kırım Tatar Ağızlarında

tastar ‘dastar, yaşlı kadınların renkli başörtülerinin altında, saçlarını toplayıp bağlamak için kullandıkları beyaz tülben’ anlamında geçmektedir (Karahana, 2011, III: 295). Yaşayan lehçelerimizde kaydedilen *dastarhan* kelimesi günümüz Kırım Tatar Türkçesinde aynı Özbek Türklerinde geçtiği anlamda kullanılmaktadır. Bu kelime Uygur Türkçesinde *داستورخان* [dasturxan], *داستوغان* [dastuğan], *دهستورخان* [dəsturhan], Kırgız Türkçesinde *дасторқон* [dastorqon], *дастарқан* [dastarqan], Kazakçada *дастарқан* [dastarqan], Azerbaycan Türkçesinde *dəstərhan* şeklinde geçmektedir (Nacip 1968: 435, 442; Abduldayev, 1969: 151; Yudahin, 1985, I: 187; Bektayev 1995: 138; Altaylı 1994, I: 266). Kelime Farsça kökenlidir. Fars dilinde *دستار* [dāstar] ‘1. sarık, çalma, türban; 2. havlu, peçete; 3. esk. baş örtüsü;’ *خوان* [xan] ‘1. örtü (yemek için); 2. yemek sofrası, kurulmuş sofa’ anlamında, Eski Farsçada *دستارخوان* [dāstarxan] ‘1. yemek örtüsü; 2. kurulmuş sofa; 3. peçete;’ anlamında kaydedilmiştir (Rubinçik, 1985, I: 634, 574).

Uzun süre Özbekistan topraklarında kalmaları sonucunda Kırım Tatarları geleneksel Özbek evlerini benimsedikleri gibi bu evlerin kendine özgü karakteristik özelliklerinden bazılarını sürgün sonrasında Kırım’da kurdukları yeni evlerine de taşımışlardır. Örneğin, Özbek Türkçesinde ‘açık havada oturmak veya yatmak için tasarlanmış dört ayaklı parmaklıkları büyük ve geniş ahşap sedir’ şeklinde izah edilen bir çeşit mobilyaya günümüz Kırım’da yaşayan birçok Kırım Tatarının avlusunda, bahçesinde veya Kırım Tatar lokantalarında rastlamak mümkün (Ma’rufov, 1981, II: 379). Özbek Türkçesinde *chorpoya* (чорпоя) [çarpâyä], *so’ri* (сўри) [söri] gibi isimleriyle bilinen bu eşyanın Kırım Tatar Türkçesindeki adı genelde Kırım Tatarlarının Özbekistan’da oturdukları bölgeye göre değişmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 379, 99). Araştırmalarımızda en yaygın şekilde kullanılan *tapçan* kelimesinin yanı sıra Semerkant vilayetine bağlı bölgelerden dönen Kırım Tatarlarında *çorpaya* (~ *çorpiya* ~ *çarpaya*), Taşkent, Fergana bölgelerinden dönen Kırım Tatarlarında ise *söri* gibi isimler kaydedilmiştir. Bazı Kırım Tatarları bu tür sedir için *çayhane* (~ *çayhana*) kelimesini kullanmaktadır.

Tapçan ve *çayhane* sözcükleri Kırım’da 1944 Sürgünü öncesinde de vardı. Örneğin, yarımada *tapşan* ~ *tapçan* şekilleriyle kullanılan bu kelime ile ilgili Sudak bölgesinin mikrotoponimlerinde *Eltigeniñ tapşanı* (Qoz), *Xızıltaş tapşanı* (Şelen), *Tapşan* (Qutlaq) gibi isimler kaydedilmiştir.²⁰ Belyanskiy *tapşan* (~ *topçan*) kelimesinin ‘eski Kırım Tatar evlerinin duvarları boyunca yapılan düz, taşlı yükseklik, toponimlerde ise tepesi düz

20 Yer adlarında *tapşan* ‘ova, düz arazi’ anlamında geçmektedir. Karay Türkçesinde *mançan* [tapçan] ‘toprak zemin’ anlamında kullanılmaktadır (Baskakov, 1974: 513).

olan yükseklik’ anlamında kullanıldığını belirtmektedir (Belyanskiy, 1998: 152). Zaatov’un sözlüğünde *tapçan* ‘taraça, teras’, Useyinov’un sözlüğünde *tapçan* (~ *tapşan*) ‘1. çıkıntı, duvar boyunca taştan yapılan yüksekçe yer; Kırım’ın güney sahilinde yaşayan Kırım Tatarlarında oturmak için yapılmış yüksekçe yer; 2. ocağın yatmaya elverişli çıkıntısı; 3. turşu fıçısı ve benzer kapları koymak için duvar boyunca kurulan genişçe yüksek yer’,²¹ Karahan’ın sözlüğünde *tapçan* ~ *tapşan* ‘eski kerpiç evlerde, temelleri yağmur suyundan korumak için, dövülüp sertleştirilmiş (“taptangan” - bastırılmış) topraktan, duvar diplerine yapılan peyke’ şeklinde izah edilmektedir (Zaatov, 1906: 99; Useyinov, 2008: 549; Karahan, 2011, III: 286, 288). Böylece, 1944 Sürgünü sonrasında Kırım Tatar Türkçesinde yer alan *tapçan*’ın anlamı genişleyerek günümüzde *çorpaya* (~ *çorpiya* ~ *çarpaya*) ve *söri* sözcüklerinin eş anlamlı kelimesi olarak kullanılmaktadır. *Divanü Lugati’t Türk*’te *tapçan* ‘salkımlara ulaşmak için üzerine çıkılan, üç ayaklı, sofrta şeklinde bir eşya’ olarak izah edilmektedir (Ercilasun, 2015: 854). Moğolca *тавчан* [tavtsan] ‘1. platform; 2. arena; 3. taban, kaide; 4. güverte;’ anlamında kaydedilmiştir (Kruçkin, 2006: 798). Räsänen *tabčan*, *tabčan* kelimesinin Çince [tao-ch ‘ang’] sözcüğünden geldiğini belirtmektedir (Räsänen, 1969: 452 a). Baskakov Räsänen’e gönderme yaparak [tabčan] kelimesini Türkçede Çince alıntı bir kelime olarak incelemektedir. Bu çalışmada [tabčan] kelimesinin ‘divan, sedir’ gibi anlamları verilmiştir (Baskakov, 1988: 5).

Çayhane kelimesi Kırım Tatar Türkçesi sözlüklerde genellikle ‘çay, kahve vb içeceklerin hazırlandığı ve içildiği yer, çay evi’ şeklinde izah edilmektedir (Useyinov, 2008: 688; Asanov, 2010: 433; Karahan, 2011, I: 483; III: 220)²². Örneğin, Ayder Osman’ın “Ametniñ Közyaşları” eserinde geçen *çayhane* sözcüğü ‘çay evi’ anlamında kullanılmaktadır: “Onıñ bugün saba aşaycaq aşu yoq, amma episi bir çayhanegge bardı. Bir çaynik çay alıp, çetke oturdı ve içip başladı.” (Osman 1994: 174). 1944 Sürgünü sonrasında *çayhane* kelimesine bir anlam daha eklenmiştir: üzerinde genelde yemek yenildiği ve çay, kahve içildiği için bazı Kırım Tatarları Orta Asya’dan getirdikleri bu sedir için *çayhane* (~ *çayhana*) adını kullanmaktadırlar. Böylece, *tapçan* gibi *çayhane* (~ *çayhana*) kelimesi de *çorpaya* (~ *çorpiya* ~ *çarpaya*) ve *söri* sözcükleri için bir anlamdaş kelime olmuştur. İki sözcükten oluşan *çay-hane* kelimesinin ilk kısmı Çince diğeri Farsça kökenlidir. Çince [ça] ‘çay’ anlamında geçmektedir (Oşanın,

21 Zaatov’un sözlüğünde *tapçan* kelimesinin yanında eş anlamlı kelime olarak *basam* ve *set* sözcükleri, Useyinov’un sözlüğünde bu kelime için *set*, *seçe*, *seke*, *supa* gibi eş anlamlı sözcükler örnek verilmiştir (Zaatov, 1906: 99; Useyinov, 2008: 549).

22 Kırım’da geleneksel kahvehaneler için ‘qave, qavehane’ gibi isimler kullanılmaktadır. Zaatov’un sözlüğünde kahve, çay vb içeceklerin hazırlandığı ve içildiği yerin adı ‘qave, hane’ isimleriyle geçmektedir (Zaatov, 1906: 43).

1984, IV: 828). Murayama *çay* kelimesinin Çince kökenli olup Türkçeye Moğol dili üzerinden geçtiğini belirtmektedir (Murayama, 1977: 82, ayrıca bk. Stachowski, 2011: 36-37). Moğolcada bu kelime *çay* [tsay] şeklinde geçmektedir (Kruçkin, 2006: 875). Farsça kökenli خانه [*hanə*] kelimesinin ‘I. 1. ev, mesken, konut; 2. bina; 3. kare, dörtgen; hücre; 4. bölme, göz, çekmece; II. birleşik kelimelerin sonunda bina, barınak’ gibi anlamları bulunmaktadır (Rubinçik, 1985, I: 535).

Kırım Tatarlarının diline 1944 Sürgünü sonrasında giren *çorpaya* (~ *çorpiya* ~ *çarpaya*) ve *söri* kelimeleri Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde bulunmamaktadır. Özbek Türkçesinde olduğu gibi Kırgız Türkçesinin güney ağzında da kullanılan *چارпая* [çərpəyə] kelimesi ‘birkaç kişilik büyük ahşap kerevet; genelde açık havada veya çayhanelerde yerleştirilir’ şeklinde izah edilmektedir (Yudahin, 1985, II: 351). Kelime Farsça kökenlidir. Fars dilinde چارپایه [çarpayə] kelimesi ‘1. dört ayaklı, dört ayak üzerine oturtulmuş; 2. tabure;’ anlamında, چار [çar], چهار [çāhar] ‘dört’, پا [pa], پای [pay] kelimeleri de ‘ayak’ anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, I: 456, 480, 253, 270).

Özbek Türkçesinde *so’ri* kelimesi ‘1. üzüm, kabak gibi asmağiller bitkilerinin dallarını sarmaları için kamerye şeklinde, dik veya eğik kurulmuş yapı; 2. eşya koymak veya yaymak için kurulmuş dört ayak üzerine oturtulmuş ahşap platform; 3. (ağızlarda) büyük ahşap kerevet’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 99). Kırgız Türkçesinin güney ağzında *сөөрү* [söörü] olarak geçen bu kelime ‘oturmak ve uyumak için kullanılan çok kişilik ahşap kerevet; (genelde bina dışında yerleştirilmektedir)’ şeklinde açıklanmaktadır (Yudahin, 1985, II: 161). Kelime Arapça kökenlidir. Rahmatullayev *so’ri* kelimesinin Arapçada ‘çıkmaq, tırmanmaq’ anlamında geçen [sāra] filinden oluşan ve ‘tırmanarak çıkmak için yapılmış yapı’, ‘duvar’ anlamlarını taşıyan [sūr(un)] kelimesine Tacikçe *-i* ekinin ilave edilmesiyle meydana geldiğini belirtmektedir (Rahmatullayev, 2003, II: 398). Arapçada سار [sāra] ‘tırmanmaq, tırmanarak çıkmak’, سور [sūr(un)] kelimesi ‘duvar, çit’ anlamında geçmektedir (Baranov, 1985: 381, 382). Tacik dilinde *söri* sözcüğü *сӯрӣ* [sōrii] şeklinde kaydedilip ‘1. tahta döşeme; 2. asma dallarını sardırmak için yapılmış yapı;’ anlamında geçen *хавоза* [xavoza] ve ‘veranda, taraça, sundurma’ manasında geçen *айвон* [ayvon] kelimeleriyle izah edilmektedir (Mirboboyev, 2006: 577, 653, 30).

1944 Sürgünü sonrasında Orta Asya’dan Kırım’a Kırım Tatarlarıyla birlikte gelen bir alet de *ketmen* (~ *ketman*) olmuştur. ‘Geniş ağızlı çapa’ anlamında geçen bu kelime Şakir Selim’in “Bazı Aqaylarımızğa” şiirinde şu şekilde kullanılmıştır: “*Aqlıñdamı, ölüm-qalım o sürgünlük yılları:*

Ketmen ile yıqılğanıñ ğuzapaya içinde? Unuttıñmı ceset tolu Asıyanıñ yolların? - Aytsa, nasıl ölmey qaldıñ? Aytsa, nasıl keçindiñ?” (Selim, 2006: 59). Özbek Türkçesinde *ketmon* (кетмон) [ketmån] ‘ön tarafı büyük, arka tarafında sap tutturmak için deliği olan, yer çapalanmasında kullanılan bir alet’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 382). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *ketmen* (~ *ketman*) kelimesi bulunmamaktadır.²³ *Divanü Lugati’t Türk*’te *ketmån* ~ *ketmen* olarak geçen bu kelime ‘yeri kazmak için kullanılan alet’ şeklinde izah edilmektedir (Ercilasun, 2015: 707). Kelime Türkçe kökenlidir. *Özbek Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü*’nde *ketmon* kelimesinin ‘birbirinden ayırmak’ anlamında geçen *kir-* > *ker-* (*ger-*) fiili ve ‘tekrar’ anlamında geçen *-(i)t* ekine *-mån* ekinin ilave edilmesi sonucunda medyana geldiği, ayrıca kelimedeki arka arkaya gelen *rtm* ünsüzlerinden ilk ünsüzün zamanla düştüğü belirtilerek kelimenin oluşumu şu şekilde gösterilmiştir: (*kir-* > *ker-*) + *it* = *kerit-* > *kert-* + *mån* = *kertmån* > *ketmån* = *ketmån* (Rahmatullayev, 2000, I: 205-206). Gülensoy *ketmen* kelimesinin <**ket-* ‘gedik açmak’, <**kēt-* ve ‘bazı sıfatları kuvvetlendiren ek’ olarak +*man* ekinin ilave edilmesiyle oluştuğunu belirtmektedir (Gülensoy, 2011, I: 599).

Özbek Türkçesinden Kırım Tatarlarının diline geçen ve Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan kelimeler için birer eş anlamlı sözcük oluşturan kelime örneklerine ev eşyaları adlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Kırım Tatarlarının konuşmalarında tespit ettiğimiz *körpaça* kelimesi Kırım Tatar Türkçesinde geçen ‘*minder*’ sözcüğüyle aynı anlamda kullanılmıştır. Özbek Türkçesinde *ko’rpacha* (кӧрпача) [körpäçä] kelimesi ‘içi pamuk ile doldurularak dikilen oturmaya yarar uzun, kalın ve yumuşak *minder*’ olarak izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 421). Bu kelime aynı anlamda Uygur Türkçesinde *كۆرپچە* [körpiçə], Kırgız Türkçesinde *көрпөчө* [körpöçö] şekliyle kullanılmaktadır (Nacip, 1968: 648; Abduldayev, 1969: 350). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *körpaça* kelimesi bulunmamaktadır. Kelime Türkçe kökenlidir. Yaşayan lehçelerimizde *kөрne* [körpe] ~ *ko’rpa* ~ *كۆرپە* [körpə] ~ *көрпө* [körpö] ~ *көрпә* [körpə] ~ *kөрne* [körpe] şekilleriyle geçen bu kelime ‘yorgan’ ve ‘minder, döşek’ anlamında kullanılmaktadır (Bektayev, 1995: 252; Ma’rufov, 1981, I: 421; Nacip, 1968: 648; Abduldayev, 1969: 350; Asılgarayev 2007, I: 636; Baskakov, 1968: 416). Gülensoy *körpe* sözcüğünün *kөpe* ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Bilgine göre kelimedeki *-r-* türemedir (Gülensoy, 2011, I: 557). *Divanü Lugati’t Türk*’te *kөpsün* ‘minder, basık şilte’, *kөpçük* ‘eyerin ön ve arka yastıkları’, *kөpen* ‘deve örtüsü, eyer takımı ve benzeri donanım’, *kөpi-* ‘(elbiseyi) köpürme

23 1944 Sürgünü öncesinde Kırım’da yeri kazmak ve çapalamak için *lesker* (~ *nesker*), *çapa*, *qazma* gibi aletler kullanılmıştır (Useyinov, 2008: 321, 693, 270; Zaatov, 1906: 33, 40; Karahan, 2011, II: 255).

dikişle dikmek’ anlamında geçmektedir (Ercilasun, 2015: 739). *Köp-‘dikmek’, köpü-, köpüle-* ‘yorgan, şilte ve yatak gibi şeyleri kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek’ anlamında kullanıldığı bilinmektedir (Gülensoy, 2011, I: 554).

Özbek Türklerinin millî kıyafet kültürü Kırım Tatar Türklerinin giyim tarzını pek etkilememiştir. Fakat yine de günümüz Kırım’da Özbek millî kıyafetlerinden bazı örneklere rastlamak mümkün²⁴. Örneğin, Kırım Tatarlarının konuşmalarında tespit ettiğimiz *çapan* kelimesi Orta Asya’da kullanılan ve Özbek Türklerinin millî kıyafeti sayılan bir çeşit cübbe ile ilgilidir. *Çapan* Kırım Tatarları arasında pek yaygın olmasa da, bu kıyafeti arada bir, özellikle Özbekistan ile sıkı bağlantıları olan bazı Kırım Tatar ailelerinde görmek mümkün. *Çapan* kelimesi bazı Kırım Tatar edebî eserlerinde de geçmektedir. Tair Halilov’un “Tutıp Alınğan Vatan’ hikâyesinde *çapan* kelimesi şu şekilde kullanılmaktadır: “*Episi şu arada dağılıp ketti. Yalñız uzun boylu, siya mıyıqlı, üstüne sayalanıp tikilgen pamuqlı çapan, başına qara tūs, beyaz örnekli taqiye kiygen, qırq beş yaşında esmeri erkek yerinde qatıp qaldı.*” (Halilov, 2008: 48). Özbek Türkçesinde *chopon* (чопон) [çâpân] şeklinde geçen bu kelime ‘üste giyilen uzun Özbek millî giysisi, cübbe, kaftan’ olarak izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 378). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *çapan* kelimesi bulunmamaktadır. Çağatayca, Uygurca ve Kırgızcada bu kelime aynı anlamda ‘*çapan*’ (چاپان [çapan], *çapan* [çapan]), Kazakça ise *şapan* [şapan] şeklinde kullanılmaktadır (Räsänen, 1969: 99 b; Nacip, 1968: 378; Yudahin, 1985, II: 347; Bektayev, 1995: 478). Gülensoy *çapan* sözcüğünü bir Türkçe kökenli kelime olarak gösterip Türkiye Türkçesi halk ağızlarında ‘1. ceket. 2. kaput bezi’ anlamında geçtiğini belirtmektedir (Gülensoy, 2011, I: 219). *Nehcü’l-Ferâdis*’te geçen *çapân* kelimesi Farsça kökenli olarak gösterilip ‘eski, yıpranmış elbise’ olarak açıklanmaktadır (Ata, 1998, III: 100). Rubinçik چپان [çâp(p) an] kelimesinin Fars dilinde nadir kullanılan bir kelime olarak ‘pılı pırtı, eski püskü, yırtık pırtık giysi’ anlamında geçtiğini belirtmektedir (Rubinçik, 1985, I: 461).

Kırım Tatarlarının sürgün edildiği Özbekistan toprakları dünya pamuk üretiminde ön sıralarda yer almaktadır. Dolayısıyla, sürgünün ilk yıllarında olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde de Kırım Tatarlarının önemli bir kısmı pamuk tarlalarında çalışmıştır. Böyle olunca, Özbekçedeki

24 Özbekistan’dayken ve Kırım’a dönüşün ilk yıllarında Özbek takkesi *do’ppi* (дўппи) [döppi] bazı Kırım Tatar erkekleri tarafından kullanılmıştır. Özbek Türkçesinde *do’ppi* ‘astarlı, genellikle kapitone, işlemeli, üst, yan ve işlenmiş kenar kısmı ile oluşan desenli veya desensiz yuvarlak başlık’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 243). Bu tarz başlığın benzeri Kırım’da 1944 öncesinde de kullanılmıştır. Bu yüzden olmalı ki, Kırım Tatarları arasında Özbek takkesi kendi adıyla değil, Kırım Tatar Türkçesinde geçen *taqiye* ismiyle anılmıştır (<Ar. طاقية Baranov, 1985: 485).

pamukçuluk terimlerinden bazıları Kırım Tatarları tarafından da kullanılmaya başlamıştır. Kırım Tatar edebiyatında pamukçuluk terimleri ile ilgili *pahta*, *ğuzapaya*, *kurak* gibi kelimeler kaydedilmiştir:

Özbek Türkçesinde *paxta* (пахта) [paxtä] ‘pamuk bitkisinin tohumunda meydana gelmiş, liflerden oluşan bembeyaz yumuşak mahsulü’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 580). Eşref Şemi-Zade’nin “Çalışqır ve Mağrur Halqım” şiirinde ‘*pahta*’ *pamuk* kelimesi için bir eş anlamlı sözcük olarak şu şekilde kullanılmıştır: “*Begovatta çelik quyıp, İşte oldıñ birinci. / Nam çıqardıñ Palvantaşta, Angrende şahhada. / Üzbekistan çölllerinde, Pamuq saçıp, yer açıp, / Sen de qoştıñ isseñni üç mil’on (милъон) tonna pahtağa...!*” (Şemi-Zade, 2008: 134). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *pahta* kelimesi bulunmamaktadır.²⁵ Kelime Farsça kökenlidir. Rahmatullayev kelimenin Tacikçeden alındığını belirtmektedir (Rahmatullayev, 2009, III: 187). Tacik dilinde *naxma* [pahta] sözcüğü ‘pamuk’ anlamında geçmektedir (Kalontarov 2008: 211). *Kısasü'l - Enbiya*’da *pahta* kelimesi Farsça kökenli olarak gösterilip ‘pamuk’ olarak açıklanmaktadır (Ata, 1997, I: 234; II: 516; Ünlü, 2012: 468). Pamuk kelimesi Uygurca ve Kırgızcada [paxta] (پاختا, *naxma*), Kazak Türkçesinde ise *maqma* [maқта] şeklinde geçmektedir (Nacip, 1968: 239; Yudahin, 1985, II: 108; Bektayev, 1995: 315).

Ğuzapaya kelimesi Özbek Türkçesinde *g’o’zapoya* (ғўзапоя) [ğözäpâyä] şeklinde kullanılmaktadır. Sözlükte bu kelime ‘mahsulü toplanmış pamuk bitkisi sapı’ olarak izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 667). Şakir Selim’in “Bazı Aqaylarımızğa” şiirinde *ğuzapaya* ‘mahsulü toplanmış pamuk tarlası’ anlamında geçmektedir: “*Aqlıñdamı, ölüm-qalım o sürgünlük yılları: / Ketmen ile yıqılğanıñ ğuzapaya içinde?*” (Selim, 2006: 59). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *ğuzapaya* kelimesi bulunmamaktadır. *Ğuza* ve *paya* sözcüklerinden oluşan bu kelime Farsça kökenlidir. Özbek Türkçesinde *g’o’za* ‘1. pamuk tohumundan biten, pamuk ürünü veren, ebegümeçigillerden bir yıllık bitki, pamuk bitkisi; 2. pamuk tomurcuğu; 3. bu bitkinin ürünü, pamuk’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 667). Fars dilinde *غوزه* [ğuzä] ‘pamuk, haşhaş kozası ve saire’ şeklinde açıklanmaktadır (Rubinçik, 1985, II: 214). Rahmatullayev’e göre bu kelime Özbekçeye Tacikçedeki şekliyle geçmiştir (Rahmatullayev, 2009, III: 275). Tacik dilinde *əyза* [ğūza] ‘pamuk kozası’

25 Kırım Tatar Türkçesinde pamuk bitkisi için *pamuq ağacı*, *pamuq*, *pamuq ösümlüğü* gibi isimler kaydedilmiştir (Zaatov, 1906: 111; Useyinov, 2008: 429, Asanov, 2010: 425). Gülensoy *pamuk* sözcüğünü Türkçe kökenli bir kelime olarak göstermiştir (Gülensoy 2011, II: 685). Eski Türkçe Sözlük’te *pamuq* kelimesi geçmektedir (Nadelayev, 1969: 396). Räsänen pamuk kelimesini Farsçada geçen [pamba] ve [panbük] sözcükleriyle karşılaştırmaktadır (Räsänen, 1969: 324 b, 379 b). Fars dilinde *پنبه* [pamba] ‘pamuk’ anlamında kaydedilmiştir (Rubinçik, 1985, I: 309). Azerbaycan Türkçesinde bu anlamda *pambiq* kelimesi geçmektedir (Altaylı, 1994, II: 954).

olarak izah edilmektedir (Kalontarov, 2008: 95). Kırım Tatar Türkçesi ağızlarında aynı kökten gelen *qoza* kelimesi *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*'nde 'bazı bitkilerin tohumlarını koruyan kap' anlamında kaydedilmiştir (Karahan, 2011, II: 345). Türkiye Türkçesinde bu kelime 'koza' şeklinde geçmektedir. Farsçada پا [pa], پای [pay] 'ayak, dip, gövde', Tacikçede no [po], ноў [poy] 'ayak' anlamında geçmektedir (Rubinçik, 1985, I: 253, 270; Kalontarov, 2008: 215, 216). Rahmatullayev'e göre *poya* kelimesi 'ayak' anlamında geçen *poy* sözcüğüne + *a* ekinin ilave edilmesiyle oluşmuştur. Bilgin, Tacik dilinden alınan *poya* kelimesinin Özbek Türkçesinde ilk başta sadece 'bitki gövdesi' manasında, daha sonra farklı anlamları izah etmek için de kullanıldığını belirtmektedir (Rahmatullayev, 2009, III:193).

'Kör tomurcuk' anlamında kullanılan *kurak*²⁶ kelimesi Özbek Türkçesinde *ko'rak* (кўрак) [kōrāk] şeklinde geçmektedir. Sözlükte *ko'rak* 'henüz olgunlaşmadığı dönemde soğuk vurmuş, açılmadan kalmış pamuk kozası' olarak izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, I: 419). Ablaziz Veli *kurak* kelimesini eserinde şu şekilde kullanmaktadır: "*Aradan çoq keçmeden kurak temizlegen traktorda iş başladı.*" (Veli, 1984: 42). Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *kurak* kelimesi bu anlamda geçmemektedir.²⁷ Kelime 'kör' anlamında geçen Farsça kökenli کور [kūr] sözcüğüne isimden isim yapan -*ak* ekinin ilave edilmesiyle oluşmuştur (Rahmatullayev, 2009, III: 125).

Günümüz Kırım'ında yaşayan Kırım Tatarlarının konuşma dilinde Özbekçe yolu ile giren ve Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan kelimeler için birer eş anlamlı sözcük oluşturan örnekler arasında *haşar*, *çataq*, *tayyar*, *çarçamaq*, *hop* ve *mayli* gibi sözcükler de yer almaktadır.

Kırım Tatar Türkçesinde 'imece' anlamında *talaqa* kelimesi geçmektedir (Useyinov, 2008: 542, Karahan 2011, II: 276).²⁸ Fakat günümüz Kırım Tatarlarının konuşma dilinde *talaqa* yerine daha çok *haşar* kelimesi kullanılmaktadır: "*Cumaertesi dayımlarda haşar yapılacaq.*" Özbek Türkçesinde *hashar* (ҳашар) [hāšār] kelimesi 'herhangi bir işi birlikte yapmak için birçok kimse tarafından gösterilen gönüllü yardım' şeklinde izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, II: 691). Zaatov'un,

26 Özbekistan'da yaşayan bazı Kırım Tatarlarının konuşma dilinde bu kelime *kōrek* şeklinde telaffuz edilmiştir (Lütfiye Cemil, 1942-, Sudak, Koz köyü).

27 *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*'nde '1. yağışsız; 2. nemsiz, susuz;' anlamında geçen *kurak* kelimesi *quraq* şeklinde yazılmaktadır (Karahan 2011, II: 378).

28 *Talaka* [talaka] kelimesi Nogay Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır (Baskakov, 1963: 329). Bu kelime Slav dillerinde geçmektedir. *Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde *moloká* [talaká] kelimesi 'köylülerin birlikte (imece usulü) çalışması; harman yeri; otlak' şeklinde izah edilmektedir (Vasmer, 1987, IV: 73). Ukraynaca *molóka* [tolóka] 'otlak, imece', Belarusça *malaka*, Bulgarca *tlaká* [tlaká] 'imece' anlamında kaydedilmiştir (Zubkov, 2005: 573; Bernşteyn 1953: 762). Vasmer *moloká* [talaká] kelimesini Litvanca ve Letonca 'imece' anlamında geçen *talká*, *tálka* kelimeleriyle karşılaştırmaktadır (Vasmer, 1987, IV: 73).

Useynov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *haşar* kelimesi bulunmamaktadır. Kelime Arapça kökenlidir. Arapçada حشر [*haşara*] 'toplamak, bir araya getirmek' anlamında geçmektedir (Baranov, 1985: 175; ayrıca bk. Rahmatullayev, 2003, II: 578).

Kırım Tatar Türkçesinde '*işler karışık, işler kötü, işler aksi gitmek*' anlamında '*işler qarışıq, işler nafle, işler masal*' gibi ifadeler kullanılmaktadır (Emirova, 2004: 41-42; Useynov 2008: 210, 338). Kırım Tatarlarının konuşma dilinde aynı anlamda '*iş(ler) çataq*' ifadesi kaydedilmiştir. Örneğin, "*İşleriñiz çataq...*" Özbek Türkçesinde bu ifade '*ish chatoq*' (иш чатоқ) [*iş çatâq*] şeklinde geçmektedir. Özbekçe *chatoq* kelimesi '1. karışmış, çözümü zor duruma gelmiş; belirsiz, karışık, karmaşık, sorunlu; 2. yanlı, garip, tuhaf; 3. söze gelmeyen, geçinmesi zor; daima problem yaratan, sorun çıkarıcı; dolandırıcı, entrikacı;' şeklinde izah edilmektedir (Ma'rufov, 1981, II: 358). Zaatov'un, Useynov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *çataq* kelimesi bulunmamaktadır. Rahmatullayev bu kelimenin Türkçe kökenli olduğunu belirtmektedir. Rahmatullayev *chatoq* [çatoq] kelimesini bir Türkçe kökenli kelime olarak gösterip onun Eski Özbekçede 'karıştırmak, karmakarışık etmek' anlamında kullanılan *çatı-* fiiline *-q* ekinin ilave edilmesiyle oluştuğunu belirtmektedir. Bilgine göre kelimenin oluşum süreci *çatı-* + *q* = *çatıq* > *çataq* > *çâtâq* şeklinde gelişmiştir (Rahmatullayev, 2000, I: 416). *Nehcü'l-Ferâdis*'te geçen *çat-* kelimesi 'tasarlamak, uydurmak, kafasında kurmak' şeklinde açıklanmaktadır (Ata, 1998, III: 100). Uygurca چاتاق [*çataq*] 'karışıklık, anlaşmazlık, dolaşık, karmaşık', Kırgızca ve Kazakça *çатақ* [*çataq*] ~ *uатақ* [şataq] 'kavgâ, hırgür, anlaşmazlık', Türkiye Türkçesinde *çatak* '1. iki dağ yamacının kesişmesi ile oluşmuş dere yatağı; 2. yapışık, ikiz (meyve), 3. kavgacı;' anlamında, Tacik dilinde de *чатоқ* [çatoq] 'karışık, anlaşılmaz' manasında kullanılmaktadır (Nacip, 1968: 379; Yudahin, 1985, II: 352; Bektayev, 1995: 480; TS, 2011: 501; Kalontarov, 2008: 295). Kırgızcadâ *uu çатақ* [*iş çataq*] ifadesi, aynı Özbekçede olduğu gibi 'işler karışık' anlamında kullanılmaktadır (Yudahin, 1985, II: 352).

Kırım Tatar Türkçesinde 'hazır' anlamında *azır*²⁹ kelimesi geçmektedir (Useynov, 2008: 35). Bazı Kırım Tatarlarının konuşma dilinde aynı anlamda *tayyar* kelimesi kaydedilmiştir: "*Er şeyimiz tayyar.*" Özbek Türkçesinde *tayyor* (тайёр) [täyyâr] şeklinde geçen bu kelime sözlükte '1. bir işi yapmak için gereken hazırlığı yapmış, hazır durumuna gelmiş, anık, hazır; 2. tamamlanmış, bitirilmiş, istimal edilmesi, kullanılması için uygun hâle getirilmiş. 3. tıpatıp, aynen, tam, asıl' şeklinde izah edilmektedir

29 Kelime Arapça kökenlidir. Arapçada حاضر [*hazr*] '1. hazır bulunan, iştirak eden; 2. şimdiki, bugünkü, hâlihazır, gündemde olan; 3. hazır, mevcut olan;' anlamında geçmektedir (Baranov 1985: 179).

(Ma'rufov 1981, II: 107). Zaatov'un, Useyinov'un ve Karahan'ın sözlüklerinde *tayyar* kelimesi bulunmamaktadır. 'Hazır' anlamında geçen *tayyar* kelimesine Rabguzi'nin *Kıyasü'l-Enbiya* eserinde rastlanmaktadır, bu eserde *tayyar* 'hazır', *tayyar kıl-* 'hazırlamak, hazır hâle getirmek' anlamında kaydedilmiştir (Ata, 1997, I: 315; II: 604; Ünlü, 2012: 574). Bu kelime Uygurcada تەييار [təyyar], تاييار [tayyar], Kırgızcada *даяр* [dayar], *маяр* [tayar], Kazakçada *даяр* [dayar] şeklinde geçmektedir (Nacip, 1968: 308, 288; Abduldayev 1969: 152; Yudahin, 1985, I: 188, II: 218; Bektayev, 1995: 140). Kelime Arapça kökenlidir. Arapça طيار [tayyar] kelimesi '1. 1) 'uçan; 2) uçup giden, uçucu; 2. pilot, bir hava taşıtını kullanmak ve yönetmekle görevli kimse;' anlamında geçmektedir (Baranov, 1985: 489). Aslında birçok Türk lehçesinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinde de bu kökten oluşan ve 'uçak' anlamında kullanılan *tayyare* kelimesi kullanılmaktadır (Useyinov, 2008: 539). Fakat aynı kökten gelen ve 'hazır' anlamında geçen *tayyar* kelimesi Kırım Tatar Türkçesine Özbekçe yolu ile girmiştir. *Farsça-Rusça Sözlük*'te طيار [täyyar] kelimesi '1. uçan, uçuş yapan; 2. uçucu, çabuk buharlaşan, buhar olup uçan; 3. (seyrek olarak) canlı, hareketli, aktif, faal, atik, çevik, becerikli; 4. geçici, süresiz;' anlamında kaydedilmiştir. Ayrıca bu sözlükte yer alan طيار [təyar] sözcüğü için تيار [tiyar, täyyar] maddesine gönderme yapılmaktadır. Burada تيار kelimesinin Farsçada nadir kullanılan bir sözcük olup 'hazır, hazırlanmış' anlamında geçtiği belirtilmektedir (Rubinçik, 1985, II: 164, I: 414). *Farsça-Türkçe Sözlük*'te طيار [teyyâr] kelimesinin '1. uçan; 2. çevik, kıvrak; 3. çevik at; 4. terazi dili; 5. hazır; 6. bir tür gemi; 7. erkek adı;' gibi anlamaları verilmektedir (Kanar, 2000: 774). Tacik dilinde *майёр* [tayyor] kelimesi de 'hazır' anlamında kullanılmaktadır (Kalontarov, 2008: 248).

Kırım Tatar Türkçesinde 'yorulmak' anlamında *arımaq* (ağız.) ~ *yorulmaq* ~ *talmaq* ~ *boldurmaq* ~ *boldırmaq* gibi kelimeler geçmektedir (Useyinov, 2008: 70; Karahan, 2011, I: 337; III: 524, 279).³⁰ Özellikle Kırım'a Özbekistan'dan dönen bazı Kırım Tatarlarının konuşma dilinde aynı anlamda *çarçamaq* kelimesi kaydedilmiştir: "*Men pek çarçadım.*" *Çarçamaq* kelimesi Rustem Ali'nin romanında da kullanılmıştır. Yazar Kırım Tatarlarının bulunduğu çok dilli ortamı şu şekilde tasvir etmektedir: *Boldı, Madamin aka, seniñ taziriñden çarçadım! - dedi o yarı tatarca, yarı özbekçe ve daa nelerdir ayttı, amma onıñ sesi eşitilmedi, obyektke kirip*

30 *Eski Türkçe Sözlük*'te *ar* ~ *ar-* 'yorulmak'; *yorul-* 'çözülme, içinde bulunduğu yerden düşmek' anlamında kaydedilmiştir (Nadelayev 1969: 50, 528, 275; *yorul-* için ayrıca bk. Gülensoy 2011, II: 1164); *tal-* 'kendinden geçmek, bayılmak', Uygurca, Kırgızca, Kazakça ve Karaycanda *boldurmak* kelimesi بولدۇرماق ([boldurmaq], *boldur-*) ~ *boldır-* ([boldır-]) 'yorulmak, yorgun argın düşmek' anlamında geçmektedir (Nacip, 1968: 213; Yudahin, 1985, I: 142; Bektayev, 1995: 104; Baskakov, 1974:129). Uygurcada kaydedilen بولدۇرۇش [boldurus] '(at için) yorulma' şeklinde, *Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü*'nde kaydedilen بولدۇرماق [boldurmaq] kelimesi 'olmasını sağlamak, oldurmak; bir atı kötü duruma getirmek' şeklinde izah edilmektedir (Nacip 1968: 213; Shaw 1880: 52).

kelmekte olğan tola tolu tirkemeli samosvalniñ güdürdisi içine siñip ketti. (Ali 1988: 12). Özbek Türkçesinde *charchamoq* (чарчамоқ) [çärçämâq] olarak geçen bu kelime ‘emek, çalışma sonucunda yorgun duruma gelmek, yorgunluk hissetmek; yorulmak, yorgun düşmek’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 357-358). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *çarçamaq* sözcüğü bulunmamaktadır. Bu kelime Uygur Türkçesinde چارچماق [çarçımaq], Kırgız Türkçesinde чарча- [çarça-], Kazakçada *uapıua-* [şarşa-] şeklinde geçmektedir (Nacip, 1968: 381; Yudahin, 1985, II: 351; Bektayev, 1995: 480). Räsänen’e göre kelime Moğolca kökenlidir. Räsänen Ramstedt’in *Kalmukça Sözlüğü*’ne gönderme yaparak Kalmukçada *čarča* ‘donakalmak, hareketsiz kalmak’ anlamında geçtiğini belirtmektedir (Räsänen, 1969: 100 a). Moğolcada *чарчух* [tsartsah] ‘donup kalmak, donmak, koyulaşmak’ anlamında kaydedilmiştir (Kruçkin, 2006: 876).

Kırım Tatar Türkçesinde ‘tamam, iyi, peki, kabul’ anlamında *yahşı, eyi, pek eyi, aruv ~ arüv* gibi kelimeler kullanılmaktadır (Useyinov, 2008: 830, 772; Zaatov, 1906: 111; Karahan, 2011, I: 139-140). Bazı Kırım Tatarlarının konuşma dilinde bu anlamda *hop* [xop] kelimesi kaydedilmiştir: 1. *Hop, men oña haber eterim.* 2. *Ay, hop! Sağlıqnen qalıñız!* Özbek Türkçesinde *xo’p* (хўп) [xop] olarak geçen bu kelime sözlükte şu şekilde izah edilmektedir: ‘1. herhangi bir işe razı olma anlamını ifade etmektedir, olur, pekâlâ’; 2. son derece, iyice, çok’ (Ma’rufov, 1981, II: 346). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *hop* kelimesi bu anlamda geçmemektedir.³¹ Uygurcada خوب [xop], Kazakçada *құп* [qup] şeklinde kaydedilen bu kelime Farsça kökenlidir (Nacip, 1968: 424; Bektayev, 1995: 300). Fars dilinde ‘tamam, olur, peki, iyi’ anlamında خوب [xub] kelimesi geçmektedir (Rubinçik, 1985, I: 575). Tacik dilinde *xyб* [xub] ‘iyi, şahane’ anlamında kaydedilmiştir (Kalontarov, 2008: 279). Rahmatullayev *xo’p* kelimesinin oluşum sürecini şu şekilde izah etmektedir: *xub: xu (>o’[ü])b (>p) = xo’p* (Rahmatullayev, 2009, III: 247).³²

31 *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*’nde yer alan *hop* kelimesi ‘1. uyarma sözü; 2. birden ve hızla yapılan işleri anlatır;’ anlamında geçmektedir ‘...Birden “Hop!” dep, kîrpiniñ üstine atlay.’ (Karahan, 2011, II: 113).

32 Özbekistan’ın Semerkand vilayetinde *xo’p* kelimesine eş anlamlı kelime olarak *xay* (хай) [xay] sözcüğü kullanılmaktadır. Özellikle konuşma dilinde geçen bu kelime sözlükte *xayr* kelimesine eş anlamlı bir sözcük olarak gösterilip ‘iyi, peki, olur, tamam, ne olursa olsun’, ayrıca ‘peki, iyi ki, iyi oldu ki, çok şükür’ şeklinde izah edilmektedir (Ma’rufov, 1981, II: 312). Kırım’a özellikle Semerkand bölgesinden dönen Kırım Tatarlarının konuşma dilinde tespit ettiğimiz *hay* [xay] sözcüğü örneklerimizde aynı Özbekçede olduğu gibi ‘peki, haydi’ anlamında kaydedilmiştir: 1. *Hay, sağlıqnen qalıñız!* 2. *Hay, yarın men evde olurım.* 3. *Hay, aydñız, aşayıq.* Aslında 1944 Sürgünü öncesinde Kırım’da *hay ~ ay* kelimeleri kullanılmıştır. Useyinov *hay* kelimesini açıklarken *ay* ve *aydı* ‘haydi’ kelimelerine gönderme yapmıştır (Useyinov, 2008: 668). Sözlükte *ay* kelimesi, ‘1. ay, ah, vay, hay; *Ay seni yaramaz!* 2. ‘ne olurdu’ anlamında özlem duygusunu bildiren bir söz; ey; *Ay, maña da böyle bir ev.* 3. takdir belirten bir söz; *Ay da maşalla!*’ şeklinde izah edilmektedir (Useyinov, 2008: 36). *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*’nde *hay* ‘1. iyi dilek, şaşma, sevinç, azarlama bildiren söz; 2. belirsiz yer;’ anlamında kaydedilmiştir (Karahan, 2011, II: 101). Fakat 1944 Sürgünü sonrasında Özbek Türkçesinin etkisiyle bazı Kırım Tatarlarının dilinde ‘peki, haydi’ anlamında *хай* [xay] şekliyle tellafuz edilen *hay* kelimesinin kullanımı daha da yaygınlaşmıştır.

Bazı Kırım Tatarlarının konuşma dilinde ‘peki, olur, olsun’ anlamında *mayli* (майли) [mäyli] kelimesi kaydedilmiştir: *Mayli, öyle olsun*. Özbek Türkçesinde *mayli* kelimesi ‘makul, kabul ediyorum, olur’ anlamında geçmektedir (Ma’rufov, 1981, I: 442). Zaatov’un, Useyinov’un ve Karahan’ın sözlüklerinde *mayli* kelimesi bulunmamaktadır. Kelime Arapça kökenlidir. Arapça ميل [*mayil*], ميلان [*maylün*] ‘eğilmek, meyletmek’ anlamında geçmektedir (Baranov, 1985: 777, ayrıca bk. Rahmatullayev 2003, II: 227). Kırım Tatar Türkçesinde aynı kökten oluşan kelimeler 1944 Sürgünü öncesinde de kullanılmıştır: (bk. Zaatov, 1906: 89: *meil* ‘yamaç, maile’, (bk. Useyinov, 2008: 345) *meyilli* ‘eğik, meyilli, mail’; *meyil* ‘eğim, meyil’, *meyil etmek* 1. eğilmek, meyletmek; eş. *mail etmek* ‘2. sempati beslemek’, (bk. Karahan, 2011, II: 475) *meyil* ‘1. eğiklik, bir yana yatıklık; 2. mec. eğilim, yatıklık; 3. beğenme, arzu, gönlü kayma, gönlü akma’ *meyil etmek* ‘bir yana yatmak, eğilmek, beğenmek, yakınlık arzu duymak’.) Fakat ‘peki, olur, olsun’ anlamında geçen *mayli* sözcüğü Kırım Tatar Türkçesine Özbekçe yolu ile girmiştir.

Sonuç

1944 Sürgünü’nden neredeyse yarım asır sonra Özbekistan’dan Vatanları Kırım’a dönen Kırım Tatarlarının dilinde tespit ettiğimiz Özbekçe yolu ile girmiş alıntı kelimeler üzerinde yapmış olduğumuz bu araştırmada toplam 29 tane kelime üzerinde durulmuştur. Bu kelimelerden *mantı*, *samsa*, *lağman*, *parvarda*, *nişalda*, *sumalâk*, *şırçay*, *çakki*, *zağara* (*nan*), *mastava* gibi kelimeler yemek adları; *cugara* (~ *cugarı*) tahıl bitkilerinin adı; *lağlı*, *çavgun*, *dastarhan*, *çorpaya* (~ *çorpiya* ~ *çarpaya*), *söri*, *ketmen* (~ *ketman*), *körpaça*, *çapan* gibi kelimeler eşya adları; *paxta*, *ğuzapaya*, *kurak* kelimeleri pamukçuluk terimleri; *haşar*, *çataq*, *tayyar*, *çarçamaq*, *hop*, *hay*, *mayli* gibi kelimeler de değişik kavramlar ile ilgilidir. *Kâse*, *piyala*, *qışlaq*, *tapçan*, *çayhane* (~ *çayhana*) gibi kelimeler Kırım Tatar Türkçesinde 1944 öncesinde de kullanılmıştır. Fakat Özbek Türkçesinin etkisiyle anlamları genişlediği için bu kelimeler de çalışmamızda ele alınmıştır. Etimolojileri farklı olan bu kelimelerin bir kısmı Kırım Tatar Türkçesinde yepyeni bir kavramın karşılığı olurken, diğerleri anlamdaş kelime olarak girmiştir. Çalışmamızda Kırım Tatarlarının diline Özbekçe yolu ile giren bazı kelimelerin (*tayyar* ‘hazır’ ve *mayli* ‘tamam’) 1944 Sürgünü öncesinde Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan kelimelerle (*tayyare* ‘uçak’ ve *meyil* ‘eğim, meyil’) eş köklü olduğu tespit edilmiştir. Kırım Tatarlarının diline Özbek Türkçesi vasıtasıyla geçen kelimeler arasında sadece edebî Özbek Türkçesinde kullanılan kelimeler değil, (*çakki*, *lağlı* gibi) bazı ağız kelimeleri de yer almaktadır.

Kırım Tatar Türkçesine Özbekçe yolu ile girmiş alıntı kelimelerin sayısı örnek verdiğimiz kelimelerle sınırlı kalmamaktadır. Özbekistan'dan dönen ve artık Kırım'da yaşayan Kırım Tatarlarında Özbek kültürünün izleri ve ayrıca Özbek Türkçesinin etkisi her ne kadar belli olsa da, bu oran Kırım Tatarlarının Özbekistan topraklarında kaldıkları bölgeye, aldıkları eğitime göre değişmektedir.³³ Söz gelişi, Kırım Tatarlarının konuşmalarında Özbek Türkçesinin söz varlığı özelliklerinden 'anılamak' yerine 'tüşünmek'³⁴, şekil bilgisi özelliklerinden 'yapmaq kerek' yerine 'yapış kerek' gibi örnekler kaydedilse de, bu tür misaller özellikle yaşlılarda ve eğitimini Özbek Türkçesinde almış Kırım Tatarlarında tespit edilmektedir.

XV. yüzyılın ortalarında Kırım Hanlarının kalem odasında kullanılan Kırım Türkçesi bilginler tarafından kuzey-batı (Kıpçak) dilleri ile birçok ortak özellikler taşıyan, fakat kesinlikle güneybatı (Oğuz) dillerinden farklı olup tipik bir güneydoğu dili olarak değerlendirilmektedir (Jankowski, 2010: 34). Bu husus dikkate alınırsa günümüz Kırım Tatar Türkçesi ve Özbek Türkçesinin sahip olduğu tarihsel ortak özelliklerin sebebi daha iyi anlaşılmaktadır. XX. yüzyılda bu özelliklere yenileri eklenmiştir. Kırım Tatarlarının sürgünde geçirdiği yıllarının tanıkları gibi onlar günümüz Kırım Tatar Türkçesinde hâlâ kullanılmaktadır.

Kısaltmalar

TS TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

ESTYa 2003 Liya Levitskaya ve diğerleri (2003). *Etimoloğičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov, (Obşetjurkskiye i Mejtyurkskiye Osnovi Na Bukvi «L», «M», «N», «P», «S»)*, Moskva, İzdatel'stvo Vostočnaya Literatura RAN.

Kaynakça

Ahmet Ercilasun ve diğerleri (2015). *Kâşgarlı, Mahmud. Divanü Lugati't Türk: Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*, Ankara: TDK Yayınları.

Ali, Rustem (1988). "Buruluştâ", *Yıldız*, 1, 6 - 49

Altaylı, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. I. - II. cilt, İstanbul.

Asanin, İdris (2005). "Yaslı Qatarlar", (povestten parça, "Can Qurtarmaq Oğrunda"). *Yıldız*, 1, 35 - 50

Ata, Aysu (1997). *Nâşirü'd-Dîn Bin Burhânü'd-Dîn Rabğüzî, Kışaşü'l - Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*. I Giriş - Metin - Tıpkıbasım, Ankara: TDK Yayınları.

Ata, Aysu (1997). *Nâşirü'd-Dîn Bin Burhânü'd-Dîn Rabğüzî, Kışaşü'l - Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*, II Dizin, Ankara: TDK Yayınları.

33 Bilindiği üzere, bütün Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Özbekistan'da ayrıca Rus dili etkisi vardı ve bu dilin etkisi altında kalan Kırım Tatarlarının durumu daha farklıdır.

34 Örneğin, 1931 Bahçasaray doğumlu Reşat Bekirov röportajında bu kelimeyi şu şekilde kullanmıştır: *Qırq birde uruşqa aldılar babamızı. Tüşündiñiz da? Babamızı... Yedi dane bala qaldıq üyde. Babamız ketti uruşqa, uruşta qaldı, anda öldi, ... keçindi...* bk. Kırımoğlu: Bir Halkın Mücadelesi, 1. Bölüm - Sürgün; Yönetmen: Neşe Sarısoy-Karatay; Yapımcı: Zafer Karatay; 2012.

- Ata, Aysu (1998). *Nehcü'l - Ferâdis Uştmağlarning Açuq Yolu, Cennetlerin Açık Yolu, III Dizin - Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Baranov, Harlampiy (1985). *Arabsko-Russkiy Slovar'*, Moskva: İzdatel'stvo «Russkiy yazık».
- Baskakov, Nikolay (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar'*, Moskva: Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannih i Natsional'nih Slovarey.
- Baskakov, Nikolay (1988). “K Probleme Kitayskih Zaimstvovaniy V Tyurkskih Yazıkah”, *Turcica et Orientalia*, Studies in honour of Gunnar Jarring on his eightieth birthday 12 October 1987, Swedish Research Institute in Istanbul, Trancactions, Stockholm: 1988, vol. 1, 1-8
- Baytop, Turhan (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bektayev, Kaldıbay (1995). *Kazakşa-Orısşa Sözdik. Orısşa-Qazaqşa Sözdik*, Almatı: Kazakistan jobası.
- Bernşteyn, Samuil (1953). *Bolgarsko-Russkiy Slovar'*, Moskva: «Gosudarstvennoye İzdatel'stvo İnostrannih i Natsional'nih Slovarey».
- Borovkov, Aleksandr (1959). *O'zbekcha-Ruscha Lug'at*, Moskva: «Xorijiy va Milliy Lug'atlar Davlat Nashriyoti».
- Dilek Evirgen ve diğerleri (2017). *Polath Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara.
- Doerfer, Gerhard (1967). “*Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*”, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit. Bd. III: Türkische Elemente im Neupersischen, ğim bis kâf, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GMBH.
- Emirova, Adile (2004). *Russko-Krımskotatarskiy Uçebniy Frazzeologičeskiy Slovar'*, Simferopol', İzdatel'stvo «Dolâ».
- Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Esenkul Abduldayev ve diğerleri (1969). *Kırgız Tilinin Tüşündürmô Sözdüğü*, Frunze: «Mektep» Basması.
- Gülensoy, Tüncer (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (Etimolojik Sözlük Denemesi), cilt I (A-N), cilt II (O-Z), Ankara, TDK Yayınları.
- Gülsevin, Selma (2016). *Karay Türklerinin Dili* (Troki Diyalekti). Ankara: TDK Yayınları.
- Gültek, Vedat (2004). *Rusça-Türkçe Sözlük*. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Halilov, Tair (2008). “Tutup Alınğan Vatan”. (povestten paça), *Yıldız*, 3, 4 - 63
- İgor' Belyanskiy ve diğerleri (1998). *Krım. Geografıçeskiye nazvaniya. Kratikiy slovar'*, Simferopol' «Tavriya = Plus».
- Jankowski, Henryk (2010). *Język Krymskotatarski*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie «Dialog».
- Kalontarov, Yakub (2008). *Farhangi Navi Tocikiy-Rusiy*, Duşanbe.
- Kanar, Mehmet (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Karahan, Saim Osman (2011). *Dobruca Kırımtatar Ağzı Sözlüğü*, cilt. I. - III, Köstence.
- Kruçkin, Yuriy (2006). *Bolşoy Sovremenniy Russko-Mongol'skiy - Mongol'sko-Russkiy Slovar'*, Moskva, «İzdatel'stvo AST».
- Lüdmila Rümına-Sırkaşeva ve diğerleri (1995). *Teleut-Orus Sözlük*, Kemerovo, «Kemerovskoye Knijnoye İzdatel'stvo».

- Ma'rufov, Zokir (1981). *O'zbek Tilining İzohli Lug'ati*, İkki Tomli, I tom (A - R), II tom (S - H), Moskva: «Rus Tili» Nashriyoti.
- Mambet, Bilal (1990). *Qırımatar Yemekleri*, Taşkent: «Mehnat» Neşriyatı.
- Mirboboyev, Aziz (2006). *Tadjiksko-Russkiy Slovar'*, Duşanbe: Çophonai «Payvand».
- Miroşniçenko Mikola ve diğeri (2006). *Qarılğaçlar Duası, İkinci Kitap, Qırımatar Nesiriniñ Antologiyası XX-XXI asırlar*, Kiyev, «Etnos» Neşriyatı; bk. Veliyev, Ablaziz, “Sürgünlük Hatıraları”, 660-680
- Murayama, Shitiro (1977). “Etimologiya Russkogo Slova Çay”, *Etimologiya*, 1975, 81-83
- Mustafa Argunşah ve diğeri (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Nacip, Emir (1968), *Uygursko-Russkiy Slovar'*, Moskva, İzdatel'stvo «Sovetskaya entsiklopediya».
- Nikolay Baskakov ve diğeri (1968). *Türkmençe-Ruşça Sözlük*, Moskva: «Sovetskaya Entsiklopediya» Neşriyatı.
- Nikolay Baskakov ve diğeri (1974). *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar'*, Moskva: İzdatel'stvo «Russkiy yazık».
- Osman, Ayder (1986). “Añlağan Adamlar”. *Yıldız*, 1, 76 - 83
- Osman, Ayder (1994). “Ametniñ Közyaşları”. *Yıldız*, 3, 169 - 176
- Oşanın, İlya (1984). *Bolşoy Kitaysko-Russkiy Slovar'*, IV., Moskva: İzdatel'stvo «Nauka».
- Özcan, Kemal (2007). *Sovyet Belgelerinde Kırım Dramı*, İstanbul: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Pürbeyev, Grigoriy (2001). *Bolşoy Akademikşkiy Mongol'sko-Russkiy Slovar'*, I. (A-G), Moskva: Academia.
- Qandım, Yunus (2001). *Ümüt Yırı, Şiirler ve Destanlar*, Simferopol', «Dolya» Neşriyatı.
- Qurtnezir, Zakir (2014). *Vatan Yolu Otaymadı, Oçerkler, Edebiy Maqaleler, Publitsistika*, Simferopol', «Qırımdevoquvpedneşir» Neşriyatı.
- Rahmatullayev, Şavkat (2000). *O'zbek Tilining Etimologik Lug'ati (Turkiy So'zlar)*, I. jild, Toshkent: «Universitet».
- Rahmatullayev, Şavkat (2003). *O'zbek Tilining Etimologik Lug'ati (Arab So'zlari va Ular Bilan Hosilalar)*, II. jild, Toshkent, «Universitet».
- Rahmatullayev, Şavkat (2009). *O'zbek Tilining Etimologik Lug'ati (forscha, tojikcha birliklar va ular bilan hosilalar)*, III. jild, Toshkent: «Universitet».
- Räsänen, Martti (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki: Lexica Societatis Fenno-Ugricae.
- Rubiñik, Yuriy (1985). *Persidsko-Russkiy Slovar'*. I., II., Moskva: İzdatel'stvo «Russkiy yazık».
- Selim, Şakir (2006), *Qırımname, Şiirler, Destanlar, Tercimeler*, Simferopol', «Qırımdevoquvpedneşir», Neşriyatı.
- Seydakmatov, Kasimbek (1988). *Kırgız Tilinin Kısaça Etimologiyalık Sözdüğü*, Frunze: «İlim» Basması.
- Shaw, Robert Barkley (1880). *A Sketch of the Turki Language as Spoken in Eastern Turkistan (Kashgar and Yarkand)*, part II, *Vocabulary Turki - English*, Calcutta: Baptist Mission Press.

- Stachowski, Marek (2011), *Etimoloji*, Ankara: TKAE Yayınları.
- Şaripzyan Asılgarayev ve diğerleri (2007). *Tatarça-Rusça Sözlük*, cilt I (A-L), cilt II (M-Ya), Kazan: «Megarif» Neşriyatı.
- Şemi-zade, Eşref (2008). *Saylama Eserler. Üç Ciltlik Saylama Eserler Toplamı*, I. cilt, Aqmescit: «Tarpan» Neşriyatı.
- Şevket Asanov ve diğerleri (2010). *Rusça-Qırım-tatarca Luğat*, Simferopol', QCI «Qırımdevoquvpedneşir» Neşriyatı.
- Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Luğatı*, I. (A-E), İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- Tuna, Osman Nedim (1976). "Osmanlıcada Moğolca Kelimeler II", *Türkiyat Mecmuası*, C. XVIII, 281-314
- Useyinov, Seyran (2008). *Qırım-tatarca-Rusça-Ukraince Luğat*, Aqmescit: «Teziz» Neşriyat Evi.
- Ünlü, Suat (2012). *Harezmi - Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Vasmer, Max (1987), *Etimolojik slovar russkogo yazıkı*, Tom IV (T - Yaçsur), Moskva: «Progres».
- Veli, Ablaziz (1984). *Baht Yıldızı, Vesiqalı Povest ve Oçerkler*, Taşkent.
- Vladimir Nadelayev ve diğerleri (1969), *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad.
- Yanşansin, Yusup (2009). *Kratkiy Dugansko-Russkiy Slovar'*, Moskva: İPB.
- Yudahin, Konstantin (1985). Kırgızca-Orusça Sözdük, I. - II. cilt, Frunze, «Sovetskaya Entsiklopediya» Basması.
- Zaatov, Osman (1906). *Polniy Russko-Tatarskiy Slovar' (Kımsko-Tatarskago Nareçiya)*, Simferopol'.
- Zubkov, Müller (2005). *Rosiysko-Ukrayinskiy i Ukrayinsko-Rosiyskiy Suçasniy Slovník*, Harkiv: Vidavniçiy dim «Şkola».

Extended Abstract

During the deportation of 18 May 1944, the local people of the Crimean peninsula - the Crimean Tatars - were exiled to Central Asia (especially Uzbekistan), the Urals and Siberia. According to the official figures in the Soviet documents, in this period 191,014 Crimean Tatars were sent into exile. Of these people, about 150,000 were deported to Uzbekistan. The Crimean Tatars, who had been subjected to “a special housing” regime for twelve years, were released from the camp regime on 28 April 1956 with the publication of the USSR Supreme Soviet Presidium Law. However, according to another document published in addition to the law in question, it was also stated that the Crimean Tatars were not given the right to return to Crimea. In spite of this, most of the Crimean Tatars attempted to settle in the Crimean peninsula. However, this attempt was prevented by the Soviet authorities in various ways. Of the 311,000 Crimean Tatars living in the Soviet Union in 1978, only 9,896 people returned to Crimea and 282,000 were still living in the territory of Uzbekistan. The majority of the Crimean Tatars living in Uzbekistan were in and around cities such as Tashkent, Samarkand, Kattakurgan, Bekabtat, Chirchiq, Fergana, Namangan, Andijan. In 1979, the Soviet government had even designed to grant autonomy to the region by placing the Crimean Tatars in the two towns of Mubarak and Baharistan in the Kashkaderian region of Uzbekistan, in order to stop the Crimean Tatars, who were trying to return to their homeland in groups. However, this offer was not accepted by the Crimean Tatars who fought to return to Crimea. Today, the majority of Crimean Tatars living in Crimea have returned to their homelands only after 1987. This means that almost three generations of the Crimean Tatars were raised in the territory of Uzbekistan because of the 1944 deportation. During this long period, it was inevitable that the Crimean Tatars living together with the Uzbeks, who were also Turkish and Muslim would remain under the influence of Uzbek and Central Asian culture in general. Examples of this are seen in the life of the Crimean Tatar people living in Crimea today.

From the first years of the deportation, Uzbek Turkish began to show its effect on the language of the Crimean Tatars. In this period, while the names of the Crimean Tatars were being written to their identities, the names of many Crimean Tatars were written according to the sound characteristics of Uzbek language. For instance, the names that were passed from Arabic and Persian to Crimean Tatar Turkish and were pronounced with long / ā / were written with the letter ‘o’, with a thin / e / were written with the letter / a / according to the sound characteristic of Uzbek Turkish. In addition, since the / a / vowel was transformed into Uzbek Turkish / â / voice in Turkish origin names (mostly in the first syllable) through labialisation, these names were written with the letter ‘o’. Thus, the Crimean Tatar names such as *Aliye* [*Ar.* عاليه], *Adil* [*Ar.* عادل], *Talib* [*Ar.* طالب] and *Bektaş* were

written as *Oliya* (Олия), *Odil* (Одил), *Tolib* (Толиб) and *Bektosh* (Бектош) and also, names such as *Seit* [<Ar. سيد], *Veli* [<Ar. ولی], *Cebbar* ~ *Seppar* [<Ar. جبار] were written as *Said* (Саид), *Vali* (Вали), *Jabbor* (Жаббор). Therefore, since this period, the name of many Crimean Tatars has been pronounced in two ways. In official places, these names were written according to the rules of the sound of Uzbek Turkish as written in the identity, while in the current life and among themselves were told according to the characteristics of the Crimean Tatar Turkish sound. A similar situation is seen in Crimean Tatars living in Crimea today. Names written with the sound features of Uzbek Turkish are used in official places as in the same identity: [Macit(ov) Raşit], [Cabbar(ov) Server], [Absattar(ova) Safiye]. However, among themselves, these names are pronounced according to the rules of Crimean Tatar Turkish: [Mecit(ov) Reşit], [Cebbar(ov) Server], [Absettar(ova) Safiye].

By detecting the borrowing words entering into the written sources of the Crimean Tatars and daily conversations through and from Uzbek language, their etymological features were also emphasized. A total of 29 words were shown in the research. From these words, some words such as *mantı*, *samsa*, *lağman*, *parvarda*, *nişalda*, *sumalâk*, *şırçay*, *çakki*, *zağara(nan)*, *mastava* are related to food names, and *cugara* (~ *cugarı*) is related to cereal plants, and words like *lağlı*, *çavgun*, *dastarhan*, *çorpaya* (~ *çorpiya* ~ *çarpayaya*), *söri*, *ketmen* (~ *ketman*), *körpaça*, *çapan* are names of goods, such words as *paxta*, *ğuzapaya*, *kurak* are cottoning terms, and words like *haşar*, *çataq*, *tayyar*, *çarçamaq*, *hop*, *hay*, *mayli* are related to the different concepts. Such words as *Kâse*, *piyala*, *qışlaq*, *tapçan*, *çayhane* (~ *çayhana*) were used in Crimean Tatar Turkish before 1944. However, these words have been discussed in this study because their meanings have expanded with the effect of Uzbek Turkish. Some of these words, which have different etymologies, corresponded to a completely new concept in Crimean Tatar Turkish, while others entered as synonymous words. In this study, some words (*tayyar* ‘ready’ and *mayli* ‘okay’) entering into the language of the Crimean Tatars through the Uzbek language were found to be paronym with the words (*tayyare* ‘airplane’ and *meyil* ‘incline, tend’) used in the Crimean Tatar Turkish before the 1944 deportation. Among the words entering into the language of the Crimean Tatars by the Uzbek language, not only the words used in the literary Uzbek Turkish, but also there are some dialectic words (such as *çakki*, *lağlı*). Thus, this study draws attention to the problem of vocabulary in the lands dominated by Uzbek Turkish by the years 1944-1990, and the problem of vocabulary in the home country after the period of deportation. However, the issue of the present-day vocabulary of the Crimean Tatar Turkish, which is now living in an environment where the Russian language is spoken, is highlighted.

